

ԼՈՒՅՍ

Մշակութային և հասարակական ամսագիր

لويس

LOUYS

Armenian Monthly

ISSN 1682-5446

230, Գեկտեմբեր 2017թ. No 230, December 2017 شماره ۲۳۰ دی ماه ۱۳۹۶

Այս համարում

Հայերեն բաժին

1- Խմբագրական.....	0
2- Հայաստանի Հանրապետություն.....	1
3- Արևմտյան Հայաստան.....	4
4- Միյուոք.....	4
5- Միջազգային.....	8
6- Հասարակական.....	8

Պարսկերեն բաժին

Արցախի պատմություն.....	0-4
Աղվանք, Ադրբեջան.....	4-5

Շապիկի առաջին էջում՝ Մասունցի դավիթ

Վերջին էջում՝ Էդ. Բաղդասարյանի նոր գրքերը

Համար 230, Դեկտեմբեր 2017 No. 230, December 2017

ماهنامه لویس - شماره ۲۳۰ دی ماه ۱۳۹۶

Մշակութային և Հասարակական Ամսագիր

ԼՈՒՅՍ

Արտոնատեր և գլխավոր խմբագիր՝

Էդ. Բաղդասարյան

Խմբագրական կազմ՝

Թամար Փանոսյան, Վանիկ Բաղդասարյան

Թամ Դարախանյան, Վահիկ Վարդանյան

Էմմա Բեգիջանյան, Հովիկ Վարդումյան,

Սաթենիկ Ավետիսյան, Անդրանիկ Խեչումյան

Փոստարկղ 15875-9488 Թեհրան - Իրան

Էլեկտրոնային փոստ՝ louys_monthly@yahoo.com

Ինտերնետային հասցեն՝ www.louysonline.com

LOUYS

Armenian Cultural and Social Monthly

License-holder and Editor-in-Chief

Edic Baghdasarian

www.Edic-Baghdasarian.com

WEB master: **Baruyr Baghdasarian**

POBox 15875-9488 Tehran – Iran

E-mail : louys_monthly@yahoo.com

Internet : www.louysonline.com

Հոդվածների հեղինակների կարծիքները կարող են

չհամընկնել խմբագրության տեսակետներին:

Արտատպության դեպքում հղումը «ԼՈՒՅՍ» - ին պարտադիր է:

ماهنامه لویس

صاحب امتیاز ، مدیر مسئول و سردبیر: ادیک باغدادساریان

نشانی نشریه : تهران صندوق پستی ۱۵۸۷۵-۹۴۸۸

پست الکترونیکی: **louys_monthly@yahoo.com**

نشانی اینترنت: **www.louysonline.com**

Մոսկվայի Կլոր սեղանը

2017թ. դեկտեմբերի սկզբին Մոսկվայում տեղի է ունեցել Իգորրոգյան ակումբի «Կլոր սեղանը» նվիրված Լեռնային դարաբաղի պրոբլեմին:

Մասնակցել են ռուս գործիչներից միյն նրանք, ովքեր Դարաբաղի հարցում պաշտպանում են Ադրբեջանին, ինչպես նաև Ադրբեջանի և Հյուսիսային Կովկասի ներկայացուցիչներ:

Իգորրոգյան ակումբն օգտվում է լայն հեղինակությունից, բայց ցավալիորեն մեր քաղաքագետները, որոնք միայն Հայաստանի լրատվամիջոցներով են խոսում Դարաբաղի պաշտպանության օգտին, կարևոր չեն համարում մասնակցել այդ ակումբում քննարկվող հարցերին և դրա միջոցով ռուս և եվրոպական լսարանին հասցնել Դարաբաղի հարցի օբյեկտիվ պատմությունը:

Այսպես, Ռուսական տեռուստատեսության հայտնի մեկնարան Մաքսիմ Շևչենկոն չէր հայտարարի, թե «Իմ տեսակետով պատմական ճշմարտությունն Ադրբեջանի կողմն է»:

Մասնակիցներից «**Ռուսաստան-մահմեդական աշխարհ**» ստրատեգիական հետազոտությունների կենտրոնի նախագահ Շամիլ Սուլթանովն ասել է հետևյալը. Դարաբաղի հակամարտության լուծումով շահագրգռված են նաև Թեհրանի որոշակի խմբեր: Դրա հետ միասին Թեհրանն ունի հատուկ հարաբերություններ Հայաստանի հետ՝ Եվ առաջին հերթին Դաշնակցության հայկական գործալ ցանցի միջոցով: Այս կառույցին Իրանական կողմն օգտագործում է այն բանի համար, որպեսզի իր տեսակետը հասցնի արևմտյան որոշակի շրջանակներին»:

Իսկ Իգորրոգյան ակումբի ղեկավար, «**Չավորա**» թերթի խմբագիր, հայտնի հասարակական գործիչ, գրող Ալեքսանդր Պրոխանովն ասել է հետևյալը. «**...Բանակցությունները, որ վարվում են Հայաստանի և Եվրոմիության միջև կիսափակ ձևաչափով /իսկ այդ բանակցությունների նպատակն է Եվրոպային, եվրոպացիներին ներքաշել որպես մի նոր խաղացող այդ փխրուն աշխարհում/, դրանք ապակայունացնում են հենց իրավիճակը: Եվրոպան, ինչպես մենք հասկանում ենք, զալիս է ռուսական ազդեցության գոտի ոչ թե այն բանի համար, որպեսզի խաղաղություն հաստատի, այլ այն բանի համար, որպեսզի իրականացնի ոչ կառուցողական ակցիաներ, որովհետև Եվրոմիությունը հանդիսանում է Ռուսաստանի ստրատեգիական հակառակորդ: Ինչպե՞ս կդասավորվեն Ռուսաստանի և ժամանակակից Եվրոպայի հարաբերությունները: Դա սանկցիաներն են, իսկ Եվրոմիության թիկունքում թաքնված է ՆԱՏՕ-ի ռազմական կազմակերպությունը: Եվ ենթադրաբար Եվրոպայի մտները Դարաբաղյան կոնֆլիկտի խորքը, ընդհանում է նրան, և իհարկե, թուլացնում է Ռուսաստանի դերը»:**

Հայաստանի Հանրապետություն

ՆԱՏՕ-ի հետ Հայաստանի համագործակցությունը զարգանում է բնականոն. Մերժ Սարգսյան

Նախագահ Մերժ Սարգսյանն այսօր ընդունել է ՆԱՏՕ-ի Գլխավոր քարտուղարի տեղակալ Ռուդ Գոթեմյոլերին, ով Հայաստան է ժամանել մասնակցելու «ՆԱՏՕ-ի շաբաթ» միջոցառումներին:

Ողջունելով հյուրին՝ Հանրապետության Նախագահը կարելուրել է Հայաստանում ավանդաբար անցկացվող «ՆԱՏՕ-ի շաբաթ» միջոցառումների շարքը՝ լայն հասարակությանը Հայաստան-ՆԱՏՕ հարաբերությունների մասին պարբերաբար իրազեկելու տեսանկյունից: Նախագահ Սարգսյանը գոհունակությամբ է արձանագրել, որ Հյուսիսատլանտյան դաշինքի հետ Հայաստանի համագործակցությունը զարգանում է բնականոն եւ շնորհակալություն է հայտնել ՆԱՏՕ-ի կողմից Հայաստանին ցուցաբերվող աջակցության համար: Օգտվելով հանդիպման առիթից՝ Հանրապետության Նախագահը խնդրել է իր շնորհավորանքներն ու բարեմաղթանքները փոխանցել ՆԱՏՕ-ի Գլխավոր քարտուղար Յենս Ստոլտենբերգին նրա պաշտոնավարման ժամկետի երկարաձգման առթիվ:

Զրուցակիցները երկուստեք ջերմությամբ են հիշել իրենց նախորդ հանդիպումները՝ 2011 թվականին, երբ Ռուդ Գոթեմյոլերը ԱՄՆ պետքարտուղարի օգնականն էր եւ դրանից հետո՝ ս.թ. փետրվարի 27-ին ՆԱՏՕ-ի կենտրոնակայանում Գլխավոր քարտուղար Ստոլտենբերգի հետ հանդիպման ժամանակ:

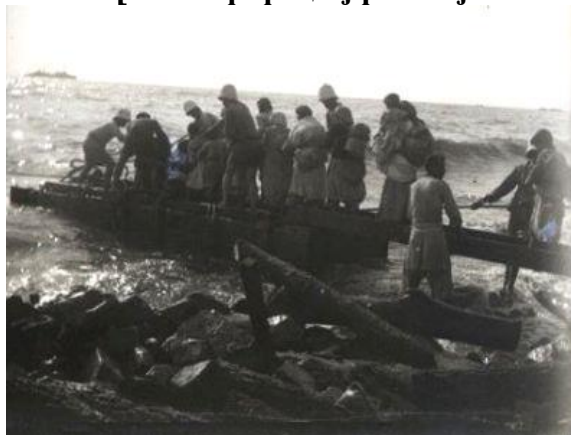
Հայաստան-ՆԱՏՕ հարաբերություններից բացի հանդիպմանն անդրադարձ է եղել Հայաստանի արտաքին եւ անվտանգային քաղաքականությանը, տարածաշրջանային զարգացումներին եւ այդ համատեքստում ԼՂ հիմնախնդրի կարգավորման բանակցային գործընթացին: ՆԱՏՕ-ի Գլխավոր քարտուղարի տեղակալը Հանրապետության Նախագահից հետաքրքրվել է նաեւ Սահմանադրության փոփոխություններից հետո Հայաստանում կառավարման նոր համակարգի անցնելու կապակցությամբ իրականացվող գործընթացներով:

Ռուդ Գոթեմյոլերը շնորհակալություն է հայտնել Հայաստանին այն վճռական ու հետեւողական աջակցության համար, որ իրականացնում է միջազգային խաղաղապահ գործողություններին ակտիվ մասնակցությամբ՝ իր կարելուր ներդրումն ունենալով

միջազգային խաղաղության ու անվտանգության ապահովման գործում:

ՆԱՏՕ-ի Գլխավոր քարտուղարի տեղակալը գոհունակությամբ է խոսել Հայաստանի հետ Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագրի (ԱԳԳԾ) իրականացման մասին՝ նշելով, որ հաջողությամբ իրականացվել է չորս ծրագիր, եւ արդեն հաստատվել է Հայաստան-ՆԱՏՕ 2017-2019թթ. հինգերորդ ծրագիրը:

Հայտնաբերվել է Մուսա լեռան հերոսամարտի մասնակիցների տարհանման տեսարաններով 25 լուսանկար. Հայկ Դեմոյան

Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի ջանքերով հաջողվել է հայտնաբերել մինչ օրս անհայտ շուրջ քսանհինգ նոր լուսանկար՝ Մուսա լեռան հերոսամարտի մասնակիցներին ֆրանսիական ռազմանավերի միջոցով տարհանելու տեսարաններով: Այս մասին Facebook-ի իր էջում գրել է Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի տնօրեն Հայկ Դեմոյանը՝ դա անվանելով բացառիկ հայտնագործություն:

Հայտնաբերված բնօրինակ լուսանկարներն արվել են 1915 թվականի սեպտեմբերին, ֆրանսիական ռազմածովային նավատորմի սպայի կողմից: Լուսանկարները ներկայացնում են նավակներով խաղաղ հայ բնակչությանը դեպի ռազմանավեր տեղափոխելու գործողությունները, նավերի տախտակամածին նրանց տեղավորումն ու այլ տեսարաններ:

Նորահայտ բնօրինակ այս լուսանկարները հանրությանը կներկայացվեն 2018 թ. ապրիլին»,-ընդգծել է Դեմոյանը:

Հայաստանը TESLA-ի հետ քննարկում է կուտակիչ կայանների ծրագիրը. նախարար

Հայաստանը TESLA-ի հետ քննարկում է կուտակիչ կայաններ կառուցելու ծրագիրը: Այդ մասին «168 ժամ» թերթի տնտեսական մեկնաբան, B4B.am հարթակի հիմնադիր Բարկեն Թունյանին տված հարցազրույցում հայտնել է Կապի, տրանսպորտի եւ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների նախարար Աշոտ Մանուկյանը:

Իսոսելով ներդրողների ակումբի ծրագրերի մասին՝ նախարարը նշել է. «Առաջինը, որի մասին բազմիցս ասել ենք, Շնող ՀԷԿ-ի ծրագիրն է, որը նախնական գնահատականներով կկազմի 150-200 մլն դոլար, դա խորհրդային ժամանակներից ի վեր չկառուցվող հեկ էր, որի նախագծումը սկսվել է դեռ խորհրդային ժամանակներում, բայց խորհրդային պետությունը չկարողացավ նույնիսկ ավարտել կամ նույնիսկ սկսել շինարարությունը:

Երկրորդ, արդեն սկսել ենք նախահաշվարկային աշխատանքները կոշտ թափոնների վերամշակումից էլեկտրաէներգիայի ստացման կայանի կառուցման համար: Ծրագիրը դեռ նախագծային, նախահաշվարկային փուլում է, բայց նախնական գնահատումներով՝ կկազմի 60-80 մլն դոլար, ընդ որում՝ սա կլինի Կոտայքի եւ Սեւանի տարածաշրջաններում պիլոտային ծրագիր: Այն հետո կտարածվի մնացած բոլոր մարզերում»:

Ըստ Մանուկյանի, ներդրողների ակումբի ծրագրերից շատ կարևոր նշանակություն ունեցավ Հայաստանում առաջին արդյունաբերական նշանակության արեւային կայանի կառուցումը: Իր տեսակի մեջ լինելով եզակի՝ այն խթան հանդիսացավ, եւ դրանից 6 ամիս անց Հայաստանում հայտնվում են նոր արեւային կայաններ:

«Մի կարևոր հանգամանք էլ նշեմ, այդ տիպի կայանների կողմից արտադրվող էներգիայի ծավալների մեծացմանը

զուգահեռ՝ ի հայտ է գալիս այդ էլեկտրաէներգիան կուտակելու անհրաժեշտություն: Հակառակ դեպքում մենք պետք է արտադրենք ու կորցնենք, քանի որ հնարավորություն չունենք այդ պահին սպառելու: Եվ հենց դրա հետ է կապված ներդրողների ակումբի հաջորդ ծրագիրը, որն այս պահին քննարկվում է TESLA-ի հետ, զուգահեռ՝ նաեւ այլ արտադրանքի հետ. փորձում ենք նաեւ կառուցել կուտակիչ կայաններ: Առաջին պիլոտայինը կլինի Դոմաշենում՝ մինչեւ 15 մեգավատտ հագորությանը կուտակիչ կայանի կառուցում: Սրա նախնական արժեքը 15-17 մլն դոլար է: Այս 4 ծրագրերն արդեն ընթացքի մեջ են, նախագծային, նախահաշվարկային փաստաթղթերի մշակման փուլում են», - ասել է նախարարը:

Իսկ վարչապետ Կարեն Կարապետյանը նշել է. «Եթե մեզ հաջողվի իրականացնել այս վերջին ծրագիրը, դա սկզբունքորեն կփոխի մեր էներգետիկ անվտանգությունը: Թեպետ էներգետիկ անվտանգության տեսակետից մեր երկիրն առանց այն էլ Եվրոպայի պետությունների մեծամասնությունից շատ ավելի անվտանգ է, այսինքն՝ Ֆորսմաժորային պայմաններում գազի մատակարարում, եւ այլն: Ինչպես պարոն Մանուկյանն ասաց՝ արեւային էներգետիկայի զարգացումը կունենար սահման, եթե մենք կուտակիչ ակումբային կայանների խնդիրը չենք լուծում, որովհետեւ ռեակտիվ հզորության սպառման խնդիր կա»:

Հարցին, իսկ այս կուտակիչների ծրագիրը չի՞ հակասում «Գազարմի» շահերին, վարչապետը պատասխանել է. «Ոչ, շուկա է: Ամեն մեկը պետք է փորձի շուկային արձագանքել: «Գազավիկները» պետք է մտածեն՝ ոնց են իրենց վաղվա օրը կառուցելու»:

Սաթիկ Սեյրանյանն ընտրվեց Հայաստանի ժուռնալիստների միության նախագահ

Հայաստանի ժուռնալիստների միության 12-րդ համագումարն այսօր՝ դեկտեմբերի 28-ին, բաց քվեարկությամբ Հայաստանի ժուռնալիստների միության նախագահ ընտրվեց «168 ժամ» թերթի գլխավոր խմբագիր, «Արմենիա» հեռուստարկերության «Ռ-Էվոլյուցիա» հաղորդաշարի հեղինակ եւ վարող Սաթիկ Սեյրանյանը:

Համագումարի ժամանակ Սաթիկ Սեյրանյանի օգտին քվեարկեց միության 57 անդամ, եւս մեկը դեմ քվեարկեց: Ինքնառաջադրվել էր նաեւ երիտասարդ լրագրող Հարություն Շատրյանը, որն ընդամենը 3 տարի առաջ էր անդամակցել միությանը եւ Միության կանոնադրության համաձայն իրավունք չունի թեկնածու, սակայն նիստը վարող Նադաշ Մարտիրոսյանն անտեսեց այդ փաստը եւ քվեարկության դրեց նաեւ նրա թեկնածությունը: Հարություն Շատրյանը հավաքեց զրո ձայն:

Նշենք, որ համագումարն անցավ բավականին լարված մթնոլորտում: Ներկաներից շատերը պնդում էին, որ համագումարի անցկացումն անօրինական է, իրենք զանգով են իմացել դրա մասին եւ նույնիսկ օրակարգը չունեն:

«Ոչ մեկս պատվիրակ չեմք, զանգել, կանչել են, այս ամենն օրենքի շրջանակում չէ: Ինչո՞ւ ենք Գրողների միությունում անում մեր համագումարը, ինչո՞ւ ենք մեր Միության շենքը վարձով տվել», - հայտարարեց Լավրենտի Միրզոյանը:

Հարություն Ծատրյանը նույնպես նշեց, որ սոցիալական ցանցից է իմացել համագումարի մասին, ապա հետաքրքրվեց, թե ինչու է այդքան քիչ մարդ եկել: Հետաքրքրական է, որ Աստղիկ Գեւորգյանը նույնիսկ Միության անդամների իրական թիվը չգիտեր, հետեւաբար, պարզ չէր, թե անդամների քանի տոկոսն է ներկա այսօրվա համագումարին:

Հիշեցնենք, որ Հայաստանի ժուռնալիստների միությունը արդեն 40 տարի (1977 թվականից) ղեկավարում է Աստղիկ Գեւորգյանը: 1997 թվականից ի վեր Միությունը համագումար չէր անցկացրել:

Ծուրջ 10-15 րոպե տեւած սուր բանավեճից հետո Նաղաշ Մարտիրոսյանին վերջապես հաջողվեց թեկնածուներ առաջադրելու մասին հայտարարել: Մարտիրոսյանն շտապում նիստն ավարտել 1,5 ժամում, քանի որ այդքան ժամանակով էին վարձակալել դահլիճը. նա մոռացավ առաջադրումից հետո թեկնածուներին ձայն տալ:

«Սաթիկ Մեյրանյանին բոլորն էլ ճանաչում են, ի՞նչ ձեւականությունների հետեւից ենք ընկել, ով Սաթիկ Մեյրանյանին չի ճանաչում, իր խնդիրն է», - ասաց նա:

Չնայած սրան, Սաթիկ Մեյրանյանն ու Հարություն Ծատրյանը ելույթ ունենալու իրավունք ստացան եւ ծրագրային դրույթները ներկայացրին: Միության նախագահի քվեարկությունից հետո շատերը հեռացան դահլիճից, չնայած որ վարչության կազմն էլ պետք է ընտրվեր:

Մահացել է ճարտարապետ Ռուբեն Հասրաթյանը

Երկարատեւ հիվանդությունից հետո՝ 74 տարեկանում մահացել է Հայաստանի Հանրապետության վաստակավոր ճարտարապետ Ռուբեն Հասրաթյանը:

Ռուբեն Հասրաթյանը ծնվել է 1943 թ. սեպտեմբերի 24-ին, Երեւանում: Նա պետական եւ հասարակական գործիչ Գրիգոր Հասրաթյանի որդին է:

1967 թվականին ավարտել է Երեւանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտը: 1967-1972 թվականներին աշխատել է «Երեւաննախագիծ», 1972-1991 թվականներին եւ 1997 թվականից՝ «Հայպետնախագիծ» (1980-1991 թթ. եւ 1997 թվականից)՝ ճարտարապետության արվեստանոցի

ղեկավար) ինստիտուտներում, 1991-1997 թթ.՝ Երնորոգնախագիծ ինստիտուտի տնօրեն:

Ռուբեն Հասրաթյանի համահեղինակային նախագծերով իրականացվել են Կապանի թիվ 5 եւ թիվ 6 թաղամասերի կառուցապատումը (1981-1986), Գյումրիի (1982), Երեւանի «Էրեբունի» (1983, Սոֆիայի «Բինալե-87» մրց.) օդանավակայանները, Երեւանի թեթեւաթելակայի ծածկած մանեժը (1977), կազմվել Ստեփանավան քաղաքի վերականգնման գլխավոր հատակագիծը (1989) եւ Ջորազետի ձախափնյա կառուցապատման նախագիծը (1989-1991):

Երիտասարդ ճարտարապետների ստեղծագործության (1977), «Տարվա լավագույն կառույց» (1984) համամիութենական ստուգատեսների դափնեկիր է:

Ռուբեն Հասրաթյանը 2004 թվականին Երեւանում տեղադրված Գրիգոր Հասրաթյանի հիշատակի հուշաքարի ճարտարապետն է, նաեւ 2008 թվականին Երեւանում տեղադրված Վիլյամ Մարոյանի հուշարձանի ճարտարապետներից մեկը:

Նա 2012 թվականին Երեւանում տեղադրված «Վարք հավերժության» քանդակի ճարտարապետն է:

Կյանքից հեռացել է գրականագետ Ֆելիքս Մելոյանը

Դեկտ. 15, 2017: Կյանքի 77-րդ տարում մահացել է Հայաստանի գրողների միության անդամ, գրականագետ Ֆելիքս Մելոյանը: Լրագրողների հետ զրույցում այս մասին հայտնեց Հայաստանի գրողների միության նախագահ Էդվարդ Միլիտոնյանը: «Մահվան պատճառը երկարատեւ հիվանդությունն էր», - նշեց Միլիտոնյանը:

Ֆելիքս Մելոյանը 1962 թվականին ավարտել է Երեւանի Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական մանկավարժական ինստիտուտի պատմալեզվագրական ֆակուլտետը: 1962-1964 թվականներին եղել է «Մետալուրգ» թերթի պատասխանատու քարտուղարը: 1964-1968 թվականներին աշխատել է Եղիշե Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարանում որպես կրտսեր գիտաշխատող: 1966-1971 թվականներին եղել է «Գրական թերթի» քննադատության բաժնի վարիչը, 1971-1978 թվականներին «Գրական թերթի» խմբագրի տեղակալը: 1978 թվականի օգոստոսից եղել է «Սովետական գրականություն» ամսագրի գլխավոր խմբագրի տեղակալը: 1996-2001 թվականներին եղել է ՀԳՄ վարչության քարտուղար: ՀԳՄ «Նորք» հանդեսի խմբագիրն է:

Մավր Դավթյան. եզակի համբերատար պետական գործիչը

21:19 28 դեկ. 2017

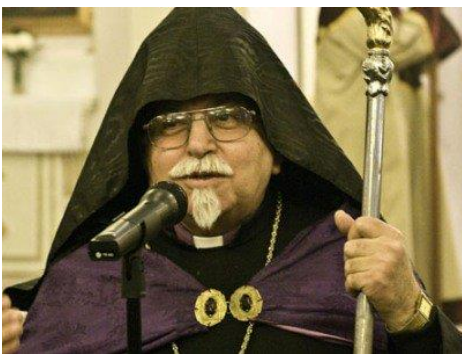
Մահացել է Մավր Դավթյանը

20:22 27 դեկ. 2017

88 տարեկանում մահացել է հայտնի իրավաբան ու պետական գործիչ Մավր Դավթյանը: Դեկավարել է խորհրդահայ հեռուստատեսության և ռադիոհաղորդումների պետական կոմիտեն, 20 տարի եղել է Կոմկուսի կենտրոնի անդամ, նորանկախ Հայաստանի Առողջապահության նախարարության իրավախորհրդատուն: Մավր Դավթյանի հոգեհանգիստը տեղի է ունեցել դեկտեմբերի 28-ին Սուրբ Հովհաննես եկեղեցում, հուղարկավորությունը՝ դեկտեմբերի 29-ին:

Արևմտյան Հայաստան

Պոլստ հայոց պատրիարքի տեղապահը հայտարարություն է տարածել Երուսաղեմի հետ կապված

Պոլստ հայոց պատրիարքի տեղապահ արք. Գարեգին Բեքյանը անհանգստություն է հայտնել Երուսաղեմի շուրջ տեղի ունեցող զարգացումների հետ կապված: Ինչպես տեղեկացնում է Ստամբուլի հայկական «Ակոս»-ը, արք. Բեքյանի հայտարարության մեջ նշվել է, որ Պոլստ հայոց պատրիարքարանում անհանգստությամբ են հետևում Երուսաղեմը Իսրայելի մայրաքաղաք ճանաչելու Թրամփի որոշումից հետո միջազգային լարվածությանը:

«Կրոնական առումով աշխարհի եւ մարդկության ժառանգ հանդիսացող Երուսաղեմը քաղաքական գործիք դարձնելը քրիստոնյաներին, այդ թվում եւ հայ եկեղեցուն ավելի է անհանգստացնում: Անհրաժեշտ է բոլոր կողմերի ջանքերը, որ միաստված կրոնների համատեղ սրբավայր հանդիսացող Երուսաղեմը վնաս չստանա»,-նշվել է հայտարարության մեջ: Նշենք, որ Պոլսից հետո հայ եկեղեցու 2-րդ պատրիարքարանը գտնվում է Երուսաղեմում: Հայ եկեղեցին Երուսաղեմում համաքրիստոնեական սրբավայրերում մեծ իրավունքներ ունի:

Թուրքիայի Մալաթիայում 2 հազար տարվա հնության կարաս են հայտնաբերել

Թուրքիայի Մալաթիա նահանգում գյուղացիներից մեկը այգում 2 հազար տարվա կարաս է հայտնաբերել: Թուրքական Milliyet-ի փոխանցմամբ՝ Մալաթիայի Դողանշեհիրի շրջանի գյուղերից մեկում գյուղացին այգին ջրելու ժամանակ նկատել է, որ ջուրը մի անկյունում միանգամից ներքեւ է իջնում: Նա սկսել է փորել եւ կավի խոշոր կտորի հանդիպել: Գյուղացին հասկացել է, որ հնագիտական իր է հայտնաբերել եւ զանգահարել է տուրիզմի եւ մշակույթի վարչություն: Գյուղացու փորած վայրը ժամանած հնագետները նշել են, որ հայտնաբերվել է 2 հազար տարվա հնություն ունեցող կարաս: Թե ինչ նպատակներով է կարասը օգտագործվել, դեռ հայտնի չէ:

Միյուռք

Պետք է պայքարել Թուրքիայում սեփականության վերադարձի, գործարքների սառեցման համար. Հայ արքեպիսկոպոսը՝ «Ինջիրլիքի» մասին

«Նրանք, ովքեր այրում են սրբավայրերը, մարդ արարած էլ կայրեն». այս բառերով է ռաբբի Արթուր Շենյդերը բացել սրբավայրերի առգրավմանը նվիրված քննարկումը, հաղորդում է «Ամերիկայի ձայնը»: Վաշինգտոնում անցած կրոնական ազատության միջազգային խորհրդաժողովի շրջանակներում Արդարադատության եւ մարդու իրավունքների հայկական

իրավական կենտրոնի գործադիր տնօրեն Քեյթ Նահապետյանը ներկայացրեց Հայոց ցեղասպանության տարիներին Թուրքիայում առգրավված հայերի, հույների եւ ասորիների սեփականության պատմությունը:

Նահապետյանի խոսքով, Հայոց ցեղասպանությունը եզակի էր նաեւ այն առումով, որ առաջին անգամ սեփականությունն առգրավվում էր հատուկ ընդունված պետական օրենքների շրջանակներում. «Ավերելով համայնքը, զրկելով մարդկանց սեփականությունից, նրանց տկարացնում էին, իսկ բռնագրավելով նրանց սրբավայրերը՝ նրանց զրկում վերադառնալու հնարավորությունից»:

Ստեղծված պայմաններում, Նահապետյանի խոսքով, մնում է պայքարել այդ սեփականության վերադարձի կամ էլ առնվազն՝ դրա շուրջ բոլոր գործարքների սառեցման համար: Ի դեպ, մինչեւ Ցեղասպանությունը հայկական սեփականություն հանդիսացող հողերի վրա է գտնվում նաեւ թուրքական Ինջիրիքի օդանավակայանը, որը Թուրքիան տրամադրում է Միացյալ Նահանգներին, նշում է Եկեղեցիների ազգային խորհրդի նախագահ Վիգեն արքեպիսկոպոս Այկազյանը. «Մենք այդ երկրում երբեք սոսկ փոքրամասնություն չենք եղել. Մենք Կոնստանդնուպոլսի, Փոքր Ասիայի եւ Անատոլիայի բնիկ ժողովուրդ ենք»:

Միայն Անատոլիայում մինչեւ Ցեղասպանությունը գործում էր 2600-ից ավելի հայկական եկեղեցի եւ վանք, հիշեցնում է արքեպիսկոպոս Այկազյանը: Այսօր գործում է միայն Աղթամար կղզու եկեղեցին, այն էլ՝ տարին միայն մեկ օր:

Հիշեցնենք, որ Թուրքիան չի ճանաչում Հայոց ցեղասպանությունը եւ հրաժարվում է որեւէ սեփականություն վերադարձնել:

«Վերջին 10 տարիների ընթացքում մենք փորձել ենք Թուրքիայի իշխանությունների հետ կապ հաստատել իրավաբանների միջոցով, սակայն՝ ապարդյուն»:

Որեւէ աջակցություն չեն ստանում քրիստոնյաները նաեւ Եգիպտոսում, Իրաքում եւ Քրդստանում, ավելացնում է Վիգեն արքեպիսկոպոս Այկազյանը. «Եգիպտոսի նախագահ Միսիի, կամ Իրաքի վարչապետի, կամ Քրդստանի առաջնորդ Բարզանիի հետ հանդիպումների ընթացքում նրանք բոլորը խոսքով մեզ աջակցում են, սակայն՝ ոչինչ չեն անում: Ցավոք, նման պայմաններում, 10-15 տարի անց Իրաքում այլեւս որեւէ քրիստոնյա չի մնալու»:

Իրավիճակը հնարավոր է փոխել միայն նոր քայլերի շնորհիվ, նշում է արքեպիսկոպոսը, հակառակ դեպքում, այն հողում, որտեղ ծնվել է քրիստոնեությունը, այլեւս քրիստոնյա չի մնա:

Վրացահայ առաջին կին տիեզերագնացը NASA-ի պարզեւի է արժանացել

NASA-ի տիեզերագնաց Հայդի Ֆայֆերը Վրաստանի քաղաքացիական ավիացիայի առաջին եւ դեռեւս միակ կին տիեզերագնաց 25-ամյա Նադեժդա Բենքյանին պարզեւատրել է ԱՄՆ դեսպանատան «Կանացի լիդերության եւ խիզախության» պարզեւով: Այս մասին հայտնում է «Sputnik Գրուզիան»:

Պարզեւատրման արարողությունը կայացել է Վրաստանի Ավիացիայի համալսարանում, որի շրջանավարտ է նաեւ Բենքյանը: Դրա հետ մեկտեղ, Տիեզերագնացության եւ տիեզերքի ուսումնասիրության ազգային գործակալության (NASA) տիեզերագնացը հանդիպել է նաեւ ուսումնարանի ուսանողների հետ եւ կիսվել իր փորձով:

Ֆայֆերը ոչ միայն 1993 թվականից NASA-ի տիեզերագնաց է, այլեւ ԱՄՆ նավատորմի կապիտան: Տիեզերագնացն առաջին անգամ տիեզերք է դուրս եկել 2006 թվականին:

«Սա ինձ համար մեծ պատիվ է, բացի այդ, այս պարզեւը հանձնել է շատ կարեւոր անձնավորություն: Ես հիացած եմ նրանով: Սա այնպիսի անհավանական զգացում է, երբ այդպիսի մեկը հիացած է քեզով: Պարզվում է, նա ցանկացել է օդաչու դառնալ, բայց տեսողության հետ կապված խնդիրների պատճառով չի կարողացել», - ասել է Բենքյանը «Sputnik Գրուզիային»:

Մի քանի ամիս առաջ Բենքյանը սկսել է աշխատել «Georgian Airways» վրացական ավիաընկերությունում եւ օրինակ է դարձել այն բանի, որ կինը կարող է կատարել տղամարդու գործ, եւ ապացուցել, որ ինքնաթիռը կառավարել նրա մոտ ավելի վատ չի ստացվում, քան տղամարդկանց:

Ստամբուլում տեղի է ունեցել վերանորոգված հայկական եկեղեցու օծումն ու բացումը

Ստամբուլի Քուրուչեշմեյի Երեւման Սուրբ Խաչ եկեղեցին իր դռներն է բացել հավատացյալների առաջ:

Ինչպես տեղեկացնում է Ստամբուլի հայկական «Ակոս»-ը, Երեւման Սուրբ Խաչ եկեղեցին օծել է Պոլսոս հայոց պատրիարքարանի կրոնական խորհրդի առաջնորդ, եպիսկոպոս սահակ Մաշայանը: Իր խոսքում Սահակ Մաշայանը նշել է, որ անհրաժեշտ է տեր կանգնել հայ համայնքի համար մեծ կարեւորություն ներկայացնող եկեղեցիներին: «Պետք է մեր եկեղեցիները բաց պահենք ու աղոթենք: Եկեղեցիները հասարակության սիրտն են: Ես այսօր այստեղ տեսնում եմ նաեւ Սուրբ Խաչ դպրեվանքի

ասներին: Ցանկանում եմ նրանց տեսնել նաև ամեն կիրակի պատարագների ժամանակ», - ասել է եպիսկոպոս Մաշայանը:

Այնուհետ խոսքով հանդես է եկել եկեղեցու հիմնադրամի անդամ Սարո Բենքիյանը, եւ եկեղեցու վերանորոգմանը ֆինանսական աջակցություն ցույց տվողներին շնորհակալություն հայտնել:

Իրանի նախագահը հայկական երկու ընտանիքի է այցելել

Իրանի նախագահ Հասան Ռոհանին կիրակի երեկոյան հայկական երկու ընտանիքի է այցելել քրիստոնեական Սուրբ Ծնունդյան տոնի կապակցությամբ: Նրա այցելած ընտանիքների որդիները՝ Էդվին Շահմիրյանը եւ Ժորժ-Քելիշ Հարությունը գոհվել են 1980-ականներին Իրանի եւ Իրաքի միջև տեղի ունեցած երկարատև պատերազմի ընթացքում: Հասան Ռոհանիի այցելությունների մասին տեղեկատվությունը, լուսանկարները տեղադրված են Իրանի նախագահի պաշտոնական կայքում:

«Ազատություն» ռադիոկայանի փոխանցմամբ, իրանա-իրաքյան պատերազմում գոհված Էդվին Շահմիրյանի ընտանիքում շնորհավորելով Սուրբ Ծնունդը, Հասան Ռոհանին ասել է, որ Իրանի ժողովուրդը գնահատում է պատերազմի նահատակների հավատարմությունն ու ինքնագոհությունը եւ հարգանքով լի է նրանց ընտանիքների հանդեպ: Շահմիրյանների ընտանիքում Հասան Ռոհանին ասել է, որ այս օրերը ուրախություն են Իրանի ամբողջ ժողովրդի եւ աշխարհի համար, հատկապես «մեր հայ եւ քրիստոնյա քաղաքացիների համար, եւ ես ուրախ եմ այցելություն կատարելով այս երեկո», - նշել է Իրանի նախագահը:

Արձագանքելով Էդվին Շահմիրյանի մոր ուրախությանը, շնորհակալությանը, որ Իրանի նախագահը այցելել է իրենց ընտանիք, Ռոհանին ասել է. - «Մա մեր պարտքն է, ամենաքիչը, որ կարող ենք անել նահատակների սիրելի ընտանիքների համար: Դուք ձեր որդուն նվիրել եք պաշտպանելու երկիրն ու Իրանի ժողովրդին, եւ անկասկած բարձր տեղ ունեք Ամենակարողի կողքին»:

Ռոհանին ասել է, որ Իրանի ժողովուրդը միշտ գոհ է իր հայ քաղաքացիներից, նրանց համարում է «վստահելի, աշխատասեր եւ ազնիվ քաղաքացիներ, որոնք սիրում են իրենց երկիրը»:

Կրոնական դավանանքի առումով իսլամական հանրապետության նախագահ, դոկտոր Ռոհանին ասել է, որ «Իրանի ժողովուրդը Հիսուս Քրիստոս մարգարեին, Մուհամադ մարգարեին, Նոյ մարգարեին, Իբրահիմ մարգարեին եւ Մովսես մարգարեին համարում է մեծ մարգարեներ, որոնք օրհնություն եւ բարօրություն են բերել մարդկությանը»:

Ժորժ-Քելիշ Հարությունի ընտանիքում շնորհավորելով Սուրբ Ծնունդը՝ Ռոհանին ասել է, որ «Հիսուս Քրիստոսի բնույթը եւ ուսմունքը կարող են մարդկությանը բերել խաղաղություն եւ համատեղ խաղաղ գոյակցություն»: Ողջունելով պատերազմի նահատակների ընտանիքների ինքնագոհությունը եւ համբերությունը, Հասան Ռոհանին ասել է, որ Իրանի ամբողջ ժողովուրդը պաշտպանում է սիրելի նահատակների արյունը, որոնք իրենց կյանքը գոհաբերելով պաշտպանել են Իրանի հողը:

Ռոհանին ընդգծել է, որ Իրանում բոլոր կրոններն ու էթնիկ խմբերը ուրախությունների կամ տխրությունների օրերին կանգնած են կողք-կողքի: «Մեր ժողովուրդը միշտ կողք-կողքի է եղել ու կշարունակի այդպես մնալ», - ասել է նա: Իրանահայ երկու ընտանիքներ այցելությունների ժամանակ Հասան Ռոհանիին ուղեկցել է նահատակների եւ վետերանների հարցերով փոխնախագահը, ով նաև գոհվածների ընտանիքներին հուշագրեր է հանձնել:

Մինգապուրի հայերը ցանկանում են իրենց ավանդն ունենալ երկրի մշակութային ժառանգության պահպանման գործում

News Asia սինգապուրյան գործակալությունը հրապարակել է երկրի փոքր հայ համայնքի ոչ նյութական ժառանգությանը, այդ թվում՝ մշակույթի ու սովորույթների պահպանմանը նվիրված լայնածավալ հոդված:

Հողվածում նշվում է, որ այս պահին համայնքը բաղկացած է ընդամենը 60 մարդուց, որոնք տոներին հավաքվում են տեղի հայկական եկեղեցում:

Հայ համայնքը Մինգաչուրի ոչ նյութական մշակութային ժառանգության օրինակներից մեկն է: Հաջորդ տարվա ապրիլին երկիրը նախատեսում է սկսել երկրի մշակութային, այդ թվում՝ ոչ նյութական ժառանգության պահպանման ծրագիր: Ծրագիրը ներառում է համապատասխան ցուցակի կազմում, եւ այն ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի դատին հանձնելը:

Այս իմաստով հայ համայնքը ակնկալում է, որ իր ձայնը եւս լսելի կլինի: Գեւորգ Սարգսյանի եւ նրա կնոջ գլխավորած հայկական համույթը տարվա ընթացքում մի քանի համերգներով է հանդես եկել: Սարգսյանը հույս ունի, որ հայկական թանգարան եւ պատկերասրահ կբացվի այստեղ: «Մենք քիչ ենք, բայց մենք մեր ներդրումն ենք կատարում պատմությանը մեջ: Այն տեսանելի կամ ճանաչված չէ, բայց կա», -ասել է Սարգսյանը:

Թբիլիսիում Թանդոյանց Սուրբ Աստվածածին հայկական եկեղեցու հարցը պետք է համայնքը որոշի. Վիրահայոց թեմի առաջնորդ

Թբիլիսիի Թանդոյանց Սուրբ Աստվածածին հայկական եկեղեցու հետ կապված հարցը Հայաստանի նախագահին է ներկայացվել ընդհանուր համատեքստում, սակայն այս հարցի կարգավորմամբ պետք է զբաղվի Վրաստանի հայ համայնքը: Այս մասին Թբիլիսիում լրագրողների հետ զրույցում ասել է Հայ առաքելական եկեղեցու վիրահայոց թեմի առաջնորդ Վազեն եպիսկոպոս Միրզախանյանը:

Նրա խոսքով՝ Վրաստանում հայկական ժառանգության հետ կապված խնդիրները պետք է լուծի հայ համայնքը եւ հասնի նրան, որ հայկական պատմական եւ մշակութային հուշարձաններին վնաս հասցնողները պատժվեն:

«Մեր դիրքորոշումը հետեւյալն է՝ մենք չենք ցանկանում, որ Սուրբ Էջմիածինը եւ Երեւանը զբաղվեն Վրաստանում հայկական մշակութային ժառանգության պահպանման հետ կապված խնդիրներով: Այս իրավիճակը կարող է միջպետական եւ միջեկեղեցական խնդիրների հանգեցնել: Հետեւաբար՝ այդ հարցով պետք է զբաղվի Վրաստանում հայ համայնքն ինքը», - նշեց Միրզախանյանը:

Եպիսկոպոսը հայտնեց, որ եթե Թանդոյանց եկեղեցու հետ կապված հարցը մինչեւ ընթացիկ տարեվերջ չլուծվի, ապա հայ համայնքը Վրաստանի կառավարությանը դատի կտա,

ինչպես նաեւ հարցի լուծմանը կներգրավի միջազգային կառույցներին:

Հիշեցնենք, որ 2017 թվականի հուլիսին Վրաստանի կառավարությունը Թբիլիսիում Թանդոյանց Սուրբ Աստվածածին եկեղեցին, որը կառուցվել է 19-րդ դարում, հանձնել է Վրաստանի Պատրիարքարանին:

Ավելի վաղ այս թեմայով Վրաստանի Տոլերանտության եւ բազմազանության ինստիտուտը հողված էր պատրաստել, որում մասնավորապես նշված էր. «2017 թվականի հուլիսին Վրաստանի կառավարությունը Վրաց ուղղափառ եկեղեցուն է հանձնել վնասված եկեղեցի, որը գտնվում է Թբիլիսիում Ադմաշենեբելի 38 հասցեում, եւ նրան հարող տարածքը: Սակայն մինչեւ դա, պետությունը չի ուսումնասիրել տաճարի ծագումը եւ նրա մշակութային ու կրոնական նշանները, մինչդեռ Պատրիարքարանն արդեն եկեղեցում տարբեր տեսակի աշխատանքներ է իրականացնում»:

Պոլստ Հայոց պատրիարքարանը խստորեն քննադատել է Արամ Աթեշյանին

Պոլստ Հայոց պատրիարքարանը պաշտոնական հայտարարություն է հայոց-պատրիարքութենելու սարանությի/ տարածել՝ անդրադառնալով Արամ արք. Աթեշյանի՝ Երեւանում արած հայտարարություններին:

«Այսպիսով հայտնի դարձած է թե ճշմարտությունները խեղաթյուրելու, գործընթացին մոտ չկազմնած անձանց խաբելու իր նախաձեռնությունները, որ հանախիս տեսնում ենք Թուրքիայում, կշարունակեն անցնել երկրի սահմաններից: Արամ Արքեպիսկոպոսի նման վարմունքը պատշաճ չէ անհատին, մանավանդ եկեղեցականին», - ասվում է հայտարարության մեջ:

«Արամ Արքեպիսկոպոսը պնդում է, թե Թուրքիայի Հանրապետության համար ինքը դեռ Պատրիարքական Փոխանորդ է, քանի որ պետությունը չի ճանաչում այժմյան տեղապահին: Տեղապահի ընտրությունը մեր եկեղեցու ներքին հարցն է: Կը կատարվի ըստ կարգ ու կանոնների եւ ավանդությունների: Ուստի մարտի 15-ին Եկեղեցական Համագումար Ժողովի գումարմամբ կայացած ընտրությամբ, որի թեկածունեից մեկն էլ ինքն էր, տեղապահն ընտրվել է ըստ կանոնի: Իր առաջին պարտականությունն էր հարգանքով ընկալել ընտրության արդյունքը ու խուսափել՝ մեր եկեղեցու մանավանդ այսպիսի տագնապալի ներքին մեկ հարցը հրապարակային եւ խեղաթյուրիչ արտահայտություններով բանավեճի նյութ դարձնելուց»:

Պոլստ Հայոց պատրիարքարանը խստորեն քննադատել է Արամ Աթեշյանի հայտարարությունները՝ մեկ առ մեկ անդրադառնալով դրանց:

Միջազգային

Թուրքական համալսարանի պրոֆեսորը իջեցրել է Ադրբեջանի դրոշը եւ պահանջել հետ վերադարձնել Հայաստանի դրոշը

Թուրքիայի Բուրսա քաղաքի Ուլուդաղի համալսարանում Հայաստանի եւ Ադրբեջանի դրոշների հետ կապված սկանդալ է առաջացել:

Ուլուդաղի ադրբեջանցի ուսանողները հայտարարել են, թե դեկտեմբերի 5-ին նկատել են, որ Ադրբեջանի դրոշը բացակայում է համալսարանի առջեւից: Համալսարանում նրանց պարզաբանել են, թե դրոշների նորացում է տեղի ունենում եւ մեկ շաբաթ անց նոր դրոշ կտեղադրվի:

Մեկ շաբաթ անց ադրբեջանցի ուսանողները տեսել են, որ դեռ դրոշը չկա, համալսարանի ղեկավարությանը հայտնել են, որ ցանկանում են իրենց ուժերով կախել Ադրբեջանի դրոշը:

Սակայն դրոշների հարցերով պատասխանատու, իսլամի պատմության դասախոս, պրոֆեսոր Մալիհ Փալը ադրբեջանցի ուսանողներին ասել է, որ օրեր առաջ անհետացել է Հայաստանի դրոշը եւ կասկածը հենց ադրբեջանցիների վրա, եւ եթե նրանք վերադարձնեն Հայաստանի դրոշը, պրոֆեսորը կկախի նաեւ Ադրբեջանի դրոշը:

Ադրբեջանցիները հաջորդ օրը որոշել են գնալ համալսարան եւ ինքնուրույն կախել իրենց երկրի դրոշը, սակայն նրանք շատ են զարմացել, երբ տեսել են մեծ թվով ոստիկանական մեքենաներ համալսարանի բակում:

Ադրբեջանցի ուսանողները ստիպված համալսարանից դուրս են բողոքի ակցիա իրականացրել:

Այս թեման մեծ արձագանք է գտել միայն ադրբեջանական մամուլում:

Հասարակական

«Ադրբեջանը քաղաքակրթությունից դուրս». Գիրք այն մասին, թե ինչպես են պետական ծրագրով ոչնչացնում հայկական հուշարձանները

2017 թվականի սկզբին «Հայկական ճարտարապետության հետազոտությունների հիմնադրամը» «Ադրբեջանը քաղաքակրթությունից դուրս» վերնագրով գիրք է հրատարակել այն մասին, թե ինչ է պատահել հայկական պատմամշակութային հուշարձանների հետ, որոնք գտնվում են ժամանակակից Ադրբեջանի տարածքում: Այս մասին 2017 թվականի ամփոփիչ մամուլի ասուլիսում ասաց հիմնադրամի ղեկավար, հուշարձանագետ Մամվել Կարապետյանը:

Նրա խոսքով՝ գրքի վերնագիրն արդեն խոսում է դրա բովանդակության մասին. գրքում ներկայացված է, թե ինչպես են պետական ծրագրով զինված ուժերի կիրառմամբ

անցած 2 տասնամյակում ոչնչացվել Ադրբեջանի տարածքի հայկական հուշարձանները: «Այս ամենը տեղի է ունեցել այն նույն սցենարով, ինչ 1940-ական թվականներին Թուրքիայում»,- ասաց նա:

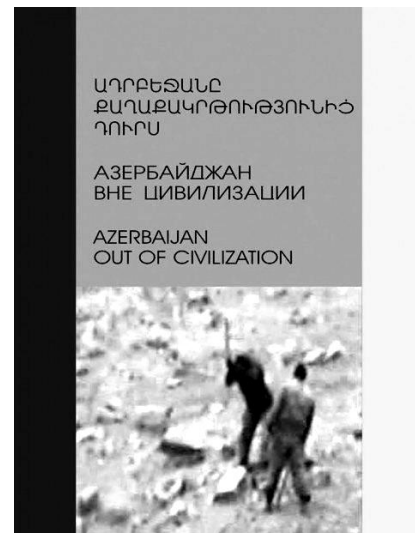
Գրքում ներկայացված են տեղանքի մանրամասն քարտեզներ, լուսանկարներ, որոնցում երևում է, թե հուշարձանն ինչպիսի տեսք է ունեցել մի քանի տարի առաջ, եւ ինչպիսի տեսք ունի հիմա: Գրքի մեջ է ընդգրկված նաեւ Շամխորի շրջանի Գոլիցինո գյուղի ռուսական եկեղեցին, որը նույնպես ավերված է:

Մասնագետը հավելեց, որ գիրքը հրատարակվել է 3 լեզվով՝ Ադրբեջանին դիմակազերծ անելու նպատակով, որը փորձում է աշխարհին ներկայանալ որպես քաղաքակիրթ երկիր:

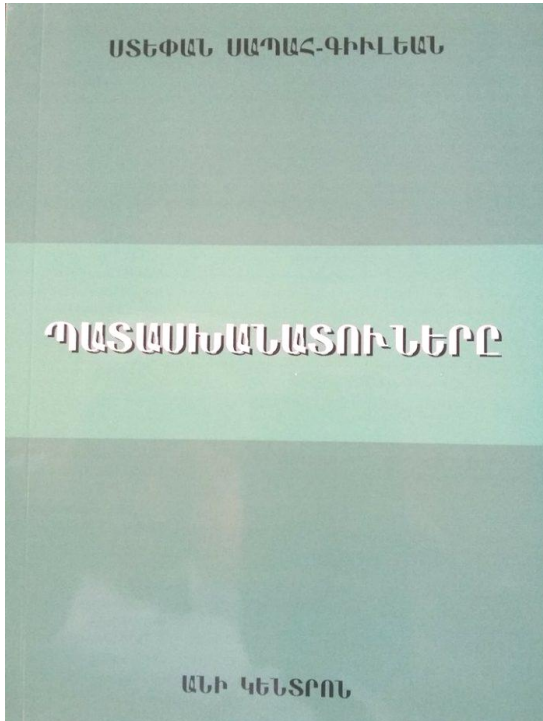
«Մա իսկապես քարոզչական իմաստով Ադրբեջանի դիմակը պատռող մի հատոր է, որը ցույց է տալիս, թե ինչ հակամշակութային երկիր է Ադրբեջանը, եւ ինչ ծայրահեղական, վանդալական վերաբերմունք ունի հատկապես հայ մշակույթի նկատմամբ»,- ասաց նա:

Գրքի տպաքանակը 1000 օրինակ է, մոտ 40 օրինակ հիմադրամը նվիրել է ՀՀ ԱԳ նախարարությանը: Հիմնադրամից ԱԳՆ-ն գնել է եւս 60 օրինակ: Մամվել Կարապետյանի խոսքով՝ առաջին անգամ է այսպիսի բան լինում, որ ԱԳՆ-ն իրենցից գիրք գնի քարոզչական նպատակով:

Գրքի հրատարակման հովանավորն է «Մոնարխ» ընկերությունը, որին գտել է Քաղաքաշինության կոմիտեի ղեկավար Նարեկ Մարգարյանը:

Հատուած Ստեփան Մապահ-Գիւլեանի ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՆԵՐԸ հատորից

ՀՈԳԵԶՄԱՅԼՈՒԹԵԱՆ ՔԱՂՅՐ ՎԱՅՐԿԵԱՆՆԵՐՈՒԹՅԱՆ.- Դա 1895ի վերջերը, այն օրերումն էր, երբ ամեն թույլ սպասում էր Մայիս 11ի Ծրագրի վերջնական ձևի ընդունելությանը, ստորագրությանը եւ գործադրությանը: Լորդ Սոլգորին իր յաւելումական առաջարկը բերել էր խնդիրը կարգադրուելու վրայ էր: Դեռ Բերլինից արտաքոյ կարգի «Օսմանեան Գերման» պատուիրակութիւնը Պետերբուրգ գնացած չէր, – սուր հակամարտութիւններ, չեզոքացումի ճիգեր տեղի չէին ունեցած, եւ խօսքը անգղիական դիւանագիտութեանն էր, որ վարում էր ընդհանուր համաձայնութիւնը:

Դա կեանքի մի վարդաստան էր, անե՛զր, անսահման, հազարաւոր անուրջներով լի:

Այդ օրերի մէջ՝ կա՛ր մէկը, որ յեղափոխական չիներ. ո՛վ իրեն Ս. Դ. Հնչակեան չէր համարում. ո՛րն էր անժպիտը. ո՛ր հոգին էր, որ անո՛յշ, քա՛ղցր գմայլանքների մէջ չէր ընկած եւ ինքն իրեն հպարտ չէր գգում՝ իր Ազգովը, իր Հայ լինելովը:

Մակընթացութեան վայրկեաններ, երբ սաստիկ փոթորիկներից յետոյ՝ նաւակը բարձրանում էր դէպի վեր, դէպի անքոյթ նաւահանգիստ:

Ուրեմն կատարու՞մ էր, իրականանո՞ւմ էր այն, ինչ որ պատանեկութեան օրերի երազն էր, – ինչ որ օդի, բարձունքների, անսահմանութեան մէջն էր փնտռվում: Վերջապէս գալի՛ս էր ոգի, նա մարմի՛ն էր առնում Հայաստանի լեռներից, ձորերից, աղբիւրներից, ծառ ու ծաղկունքներից: Մեր նախահայրերի թողած անանց յիշատակները, ուրեմն՝ անօգուտ վկաններ չէի՛ն եղած. մեր անհուն տառապանքը, ցաւը, վիշտը, թափած արիւնը, երկնէլ, պողպատե՛ր՝ էին...

«Տղաքս, աշխատեցէ՛ք, ուժ տուէք, ջանք մի՛ խնայէք. վաղը Հայաստանը կ'ազատի, Հայրենիքը, Ազգը ձեզ պէտք պիտի ունենայ, չէ՛ որ պետական լեզուն հայերէնը պիտի լինի. դէ՛հ, ձե՛զ տեսնեմ, ամբարեցէք, իւրացրէք այդ աստուածային լեզուի գանձերը, ինչքան շատ սովորիք՝ դարձեալ սովորելիք կայ, նա

անսպա՛ն գանձ է, ճիգ թափեցէ՛ք, կարդացէ՛ք, կարդացէ՛ք եւ ձեր երջանկայիշատակ նախահայրերի թողած անգին գանձի վրայ գմայլեցէ՛ք...»: Սա էր շարունակական յորդորը Հայկաբանութեան ուսուցիչ՝ Մկրտիչ Պալեանի, դեռ 1879ին:

Դա այլևս պատանեկան վառ երեւակայութեան սահմանի մէջը չէ՛ր:

Ու «Չայն տուր, ո՛վ ծովակ»ի անուրջը իրականանալու վրայ՝ էր: Կարելի՞ էր հոգեզմայլութեան մէջ չընկնել, այդ օրերում:

Հեւալով՝ ներս վագեց, Մերաստացի, դերձակ, համայն հոգի, ջիղ ու նետրոյ կազմող մեր ընկեր Արտաշէսը: Ու պոռակ, ճչակ, հեկեկալով, թոչկոտելով. – «Ընկէ՛ր, խենթանամ պիտի, խենթանամ... Հայաստանը ազատուի պիտի... ազատ Հայաստան պիտի ունենանք, մեզ իշխանութիւն կուտան... խենթանամ պիտի, խենթանամ...»:

Ու խեղճ ընկերը՝ ինքը իրենից դուրս եկած թէ՛ արտասուում, թէ՛ պարում էր:

-Արտաշէս, փոխանակ խենթանալու, խելքդ պահիր ազատ Հայաստանի համար, դուն պէտք պիտի գաս, ասում եմ:

-Չէ, ընկեր, չէ, խենթանամ պիտի... չեմ դիմանար, խենթանալ կուգայ...:

Սա մի նմոյշ հոգեկան վիճակ էր:

Պարիզի անգղիական ճիւղի՝ մամուլի սէնդիկատի անդամ էի: Լոնտոնի «Դէյլի Քրօնիկլ»ի թղթակից, Պրն. Մակտօնայաթը, որպէս երիցագոյն անդամ եւ նախագահ, հեռագրով կանչած էր յայտնելու, որ իրենց հրահանգուած է Հայկական վեց նահանգների Բարձր Քննիչի (Քոմիսէրի) համար՝ պաշտպանել իշխան Վալդեմարի թեկնածութիւնը ու հարցնում է՝ «Հայերը, ձեր Կուսակցութիւնը ուրիշ մէկը ունի՞...»:

Երջանի՛կ թուպներ:

Մի երկու օր յետոյ՝ հեռագիր եմ ստանում Պրն. Դընի Կօշէնից. նա ուզում է գիտնալ թէ ո՛վ է այն Հայ մարդը, որ բոլոր Հայերի համակրութիւնն ու վստահութիւնն ունի եւ կարող է Հայկական վեց նահանգների Բարձր Քննիչի պաշտօնի համար թեկնածու ներկայացնուիլ, քանի որ Մայիս 11ի Ծրագիրը շատ յաջող ելքի յանգելու վրայ է:

Պատասխանում եմ, որ այդ մասին դեռ Կուսակցական որոշում չունենք. բայց ամենից աւելի հաւանականն է Նուբար Փաշան:

Ու հարց է գնում թէ, Նապոլէոնի տան անդամներից մէկին Հայերը կ'ուզէի՞ն:

Անմոռաց ժամեր:

Տնքտնքալով՝ մեզ մօտ է գալիս, մի օր, Ջունդ ասպետը, մեզ աւետում է, որ Հայաստանի համար Իշխան ընտրելու վրայ են: Յայտնում է, «որ Ն. Վ. Նուբար Փաշան չի ուզեր, որ իր թեկնածութիւնը յառաջ մղուի, այլ իր որդու, Պօղոս Փաշայի»:

Ոգևորութիւնը ամեն տեղ է. նա իր գագաթնակէտին է հասած: Ու այդ հոգեզմայլութեան թուպներում վայելեցինք հոգեկան մի հրճուանք, երջանկութիւն, որ միշտ անմոռանալի, անկեղծ կը մնայ:

Չգիտեմ թէ ի՞նչ զգացին մեր հերոս ընկերները, երբ Ս. Դ. Հնչակեան թրի տակից շարան-շարան անցան Թուրք զինուորները՝ Չեյթունի բերդի անձնատուութեան ժամանակ: Բայց առանց հոգեկան լինելու՝ մի՞թէ կարելի չէ զգալ նրանց հոգւոյ խաղաքը:

Ի՞նչ կը լինի հոգին մի յամառ յաղթողի, երբ իր թշնամուն՝ տապալուած, ծունկի վրայ, իր առաջը չորած կը տեսնի: – Դա Հայ Տիգրանների, Արտաշէսների՞ն միայն պէտք էր հարցնել:

Ու այդ վայելեցի՛նք, վայելեցի՛նք՝ ճոխաբար:

«Իտտիհատ»ականները եկան մեզ տեսնելու. այս անգամ գլուխնին կախ, ընկնում...

Ո՛վ է թափանցել, կարդացել, հայելու վրայ առել Թուրքի հոգին, երբ նա Հային պէտք ունի, նրա օգնութեան անհրաժեշտութիւնն է գգում: Այդ թուպին նրա քծնանքը, շողորթութիւնը,

ժամանակակիցությունները բնորոշիչ, յատկանշական, ինքնուրույն, ցեղային չեն: Ո՛վ կեանքի այդ պատկերը տեսած է, նա միայն կ'ըմբռնի այդ վայրկեանը՝ ուր որ ենք, դեմ դիմաց:

«Դոքտոր»՝ Նազըմը ժպտում էր, բայց թոյն էր, բայց հարկ էր տեսնում ժպտալ, որովհետև պետք է որ ժպտար...

Ու սասցին. «Վերջապես առաք, բարի՛ վայելում, դարձեալ՝ որպէս եղբայրներ՝ միասին պիտի լինինք: Դուք Պետություն արեւելյան թումբը պիտի կազմէք եւ մեր ընդհանուր վերածնունդի օրինակը, պատճառը դառնաք... Էլ մոռանանք մեր կրօնները...» – Երջանիկ ականջներ որ այդ բառերը լսեցին: Մ'իս, դա ինչո՞ւ միշտ չլինէր:

Յետաշրջությունն ոգին տիրեց, րեակցիան եկաւ... Էլ կա՞ր մէկը, որ երէկուայ իր սիրածին, իր պաշտածին չքարկոծէր, նրան դժբախտության պատճառ չքոնէր:

Ո՛վ էր, որ Ս. Դ. Հնչակեաններին հալածելը, հայիոյելը իր ազգային պարտականությունը չէր համարում:

Հոգեկան վիճակ, որ յարատեւ, անբաժան, մնայուն է սահմանափակ, անպատրաստ, չկազմակերպուած ուղեղների, բնաւորությունից, ինքնուրոյնությունից գուրկ անհատների եւ հաւաքական մարմինների համար:

Այդ էլ եկաւ, տեսանք, շօշափեցինք, ճաշակեցինք: Բարցրությունը առանց դառնությունն չի լինիլ, – ասում են:

ԱՆՅԱՋՈՂՈՒԹԵԱՆ ՕՐԵՐՈՒՄ. -Յետաշրջականությունը, րեակցիան թագաւորում էր. մտքերի մէջ տիրող պոտորությունը ընդհանուր էր: Հայկական Դատը թէեւ որոշ չափով շարունակում էր եւրոպական դիւանատները զբաղեցնել, բայց Համիդի կառավարությունը արդէն յաջողել էր գորաւոր կռուաններ յառաջ բերել եւ նրանց վրայ յենուելով՝ իր ընդդիմադրությունը ուժեղացնել:

Տեղի ունեցաւ Կ. Պոլսոյ «Օսմանեան բանկայի դէպքը», 26 Օգոստոս 1896: Հեռագիրը հասաւ Պարիզ, երեկոյան թերթերը «Դէպքի» գլխաւոր գծերը պատմելով՝ ամենաբուռն յարձակումները գործեցին Հայերի դէմ: Եկաւ եւ ահեղի կոտորածի բօթը: Մի քանի օրից յետոյ՝ «Բանկան կոխողների» Մարսէլի բերուիլը հարորդուեցաւ: Հայկական կոտորածը հետզհետէ տարածուիլ սկսեց: Ֆրանսիական թերթերը, մանաւանդ կաշառուածները՝ կատաղի թոյն էին թափում, մեղադրելով Հայերին, որ նրանք՝ այս անգամ Թուրք կառավարությունը թողած՝ սկսել են Եւրոպացիների գոյքերին եւ ապահովութեանը ձեռք գարկել. չէր արտայայտուում ո՛չ մի արգահատանք՝ դէպի կոտորուողները: Ընդհակառակը՝ շատերի թէզն էր՝ ուժեղացնել Թուրք կառավարութեան ձեռքը որպէսզի նա կարող լինէր այդպիսի «դէպքերի» կրկնությունն արգիլել:

Դուրսինը ճմլիչ էր. հարկաւոր էր գործել: Ժընէւից, այդ դառն օրերի մէջ, Դաշնակցականները Պարիզի Ս. Դ. Հնչակեանների օգնությունն էին խնդրել: Դաշնակցականները եկան մեզ գտան: Տեղի ունեցաւ ընդհանուր խորհրդակցություն. գծուեցաւ անմիջական անելիքը:

Բայց ի՞նչ բացատրություն տալ, ինչո՞ւ, ի՞նչ նպատակով էին Դաշնակցականները «Բանկան» մտել, որո՞նք էին «Դէպքը» յառաջացնող պատճառները, ի՞նչ արդարացում. սրանք նախ ճշտել պետք էին, որովհետեւ Միւնիխի Բէլը եւ իր տրամադրութեան տակ եղող թերթերը ամենասեւ գոյներով էին նկարագրում «Դէպքը» եւ պարզապէս ասում էին, որ նա ռուսահայ ոչնչականների մի ձեռնարկն էր, բնական կողոպտելու եւ եւրոպացիներից վրէժ առնելու՝ իրենց միւս երկրների անիշխանական ընկերների համար, եւ այլ տաքը տեսակ ավերացփեղություններ:

Դաշնակցական ներկայացուցիչը եւ իր ընկերները որոշեալ մի լուրջ պատճառաբանություն ներկայացնել չկարողացան: Ժողովրդականներից ոմանք առաջ բերեցին «Եւրոպական շահերը խանգարելու» տեսությունը. բայց դա ո՛չ միայն

անբաւարար, այլեւ սխալ համարուեցաւ, աչքի առաջ ունենալով՝ որ մի դրամատան, առ առաւելն գանձի եւ պաշտօնեանների ոչնչացումովը՝ Եւրոպական շահերը չէին կարող վտանգուել՝ ընդարձակ Թուրքիայի մէջ, ուր այդ շահերը ամէն տեղ էին:

Իրաւ է, Ս. Դ. Հնչակեաններն էլ ժամանակին գործ են ածել «Եւրոպական շահերի խանգարումի» տեսությունը, որ Հայկական Դատը եւ նրա բազուկը ներկայացնող Հայ Յեղափոխությունը պիտի գար Հայաստանից եւ Հայ Ազգից քաղաքական այնպիսի նոր գոյացություններ ստեղծելու, որ Եւրոպական Պետությունները՝ նոյնիսկ իրենց քաղաքական եւ տնտեսական շահերի տեսակետով՝ աւելի լաւ պիտի համարէին Հայ քաղաքական Մարմնի վրայ յենուելու, քան Թուրք, որ արդէն մեռնում էր եւ չէր կարողանում ժամանակակից Կեանքի բարդ պահանջներին յարմարուելու:

Ժամանակին Ֆրանսիայի Արեւելյան քաղաքականությունն էր յենուել Լեհերի վրան, բայց յետոյ նրանց թողնելով՝ կրօնել սկսաւ ճիշդ հակառակորդ կողմի՝ Ռուսների վրան: Շատ առաջ՝ 15 եւ 16րդ դարերում, Անգլիան բարեկամ էր Ռուսաստանին՝ ընդդէմ Թուրքիայի. վերջը՝ իր քաղաքական կողմանցոյցը հակառակ ուղղութեան վրայ դրեց. եւ այսպէս շատ օրինակներ՝ որ պատմութեան մէջ պակաս չեն թէ՛ հին եւ թէ՛ նոր ժամանակներում: Իսկ այդպիսի մանր դէպքերով, Եւրոպական չնչին գումարների ոչնչացումով՝ ո՛չ միայն «Քաղաքական դէպք» չէր յառաջանալ եւ Եւրոպական շահերի հաւասարակշռութեան նժարը դէպի Հայերը չէր հակիլ, այլ՝ ընդհակառակը. նրանք աւելի կը միանային Թուրք կառավարութեան հետ, նրան ուժ կը տային, այդպիսի «մանր դէպքեր» իր սաղմի մէջ հետեւանքների մասին էլ կա՛մ լուռ հանդիսատես լինելու եւ կա՛մ ձեռքի տակից հաւանություն տալու, որով՝ կողմնակի կերպով, ծուռ ճանապարհով, այդ ուղղութեամբ գնալով՝ մենք աւելի մեր թշնամու շահերին եւ թէզին ծառայած կը լինէինք, քան մեր: Եւ արդէն, ֆրանսիական թերթերից շատերը այդ ոգով էին սկսել արտայայտուիլ:

Երկար վիճարանություններից յետոյ, գտնուեցաւ միջին ճանապարհը. ընդհանուր համաձայնութեամբ ընդունուեցաւ մեր բերած հետեւեալ բանաձեւը. «Որովհետեւ հեռաւոր գաւառների եւ մասնաւորապէս Հայաստանի մէջ արդէն անընդհատ կոտորածներ էին տեղի ունենում, եւ Եւրոպան քար լուրջին էր պահում, յուսահատությունը մեզ մոլեց դէպի այդ ձեռնարկը: Դա մենք ընտրեցինք մի միջոց՝ Եւրոպական Պետություններին հասկացնելու, որ մեր անգէն ժողովրդին անխնայ կոտորում են. դուք պատրաստություն ունիք եւ դուք էք միայն, որ միջամտելով՝ այդ աղետների առաջը կարող էք ամնել. մենք անիշխանականներ չենք, մեր ձեռնարկը անիշխանական չէ. ո՛չ էլ Բանկան կողոպտելու, օդը հանելու եւ նրա պաշտօնեանների սպանելու նպատակ ենք ունեցել. ռումբերի գոյությունը պարզապէս ինքնապաշտպանութեան համար էր եղած»:

Միւնիխի Բէլը եւ իր բերան թերթերը, «Մէշվերթը»ն էլ նրանց մէջ, առիթ էին գտել. եւ ո՛չ միայն Հայ Յեղափոխականներին ամենասեւ գոյներով էին նկարագրում, այլ եւ՝ ածական չէր մնում, որ չթափէին Հայ Ազգի գլխին:

Որքան որ կոտորածը սաստկանում էր, բայց կարեկցութեան շշուկ անգամ չկար՝ բացի անգլիական մամուլից. Ֆրանսիականը «գրութեան դաւաղութեան» մէջն էր:

Հարկաւոր էր հասարակական միտքը եւ մամուլը լուսաւորել. «Դէպք»ին տալ արժէք եւ որքան կարելի էր մեծ չափով մեր Դատի օգտին ծառայեցնել, ինչպիսի նպատակով անշուշտ յղացել, գործել էին «Դէպք»ի հեղինակները:

Դիմեցի Անատոլ Լըռուս Բոլիոյին. պետք եղած յանձնարարագրերը ստացայ: Հարկաւոր եղաւ տեսնել նա՛եւ Ակադեմիայի ընդհանուր քարտուղար՝ Ժորժ Պիկոյին. նա էլ

ամենայն յօժարությամբ իր ծառայությունը տուեց: Նոյնը արաւ եւ Վանտալը, ինչպէս եւ նշանաւոր պատմաբան Էրնէստ Լաւիսը: Հանտոն արտաքին գործոց նախարար էր. Բարտոն էլ՝ ներքինը, Ռիբոն, այժմս ելեւնոսից նախարար, ամենից անկէ մեծ ազդեցությունն ունէր Հանտոնի վրայ, որպէս իր նախկին աշակերտի. նրա աջակցությունը ամենից անկէ վճռական դեր պիտի խաղար: Այդ օրուայ անցքերից անջնջելի կը մնայ հետեւեալ իրողությունը: Ռիբոնին ներկայացած ժամանակ, երբ բացատրում էի եղածը, կոտորուածը, ու հարցը դարձաւ կոտորածների շուրջը, որ անգլիական լրագրերը հատորդել էին, թույլութեան մի թույլէի՛ն՝ անկարող եղայ արտաքուստ զսպել եւ լացայ: Ստացայ իր յանձնարարած այցետոմար: Հոգւոյ այդ փղձկալից տրամադրութեան մէջ՝ դուրս եկայ փողոց եւ հագիւ մէկ քանի քայլ առա՛ծ՝ Ծերակոյտի մեծ դարպասի առաջ՝ հանդիպեցայ Ահմէդ Րիզային եւ «Դոքտոր»՝ Նազըմին, որ թեւ թեւի տուած՝ ուրախությամբ ճնմում էին: Ինձ տեսնելիս՝ արտասուաթոր աչքերով՝ կանգ առան եւ Ահմէդ Րիզան՝ Ներոնին միայն յատուկ մի ժպիտով, Հայի արիւնը ծծող, նրանով ուռնացող Թուրքի շէշտով՝ ընդառաջելով՝ ասաց. «Պ. Սապահ-Գիւլեան, այս անգամ 10 հազարներով են կոտորում... Ո՛ր մնաց Հայկական Դատը, Մայիս 11ի Ծրագիրը, Եւրոպական միջամտությունը...»: «Դոքտոր»՝ Նազըմը հոգեկան մի առանձին ցնծութեամբ անելացրեց. «Այս մի քանի օրուայ կոտորածների թիւը 100 հազարից անցել է երեւի, էլ Հայ չպիտի թողնեն»:

Կեանքիս մէջ գլխասպտոյտից չպիտի կարողանամ ազատուել՝ այդ երկու «թշնամիներ»ի այդ օրուայ հոգեկան հրճուանքը աչքիս առաջ պատկերացնելիս»:

Մի քիչ առաջ ունեցած հոգեկան տկարությունիցս ամաչելով՝ հաւաքեցի ուժերս եւ մի ծակող հեզեհանքով պատասխանեցի. «Պրն. Րիզա Բէյ, գիտցի՛ր, համոզուի՛ր, որ 10 հազարներ ունինք կոտորուելու համար. 100 հազարներ էլ՝ Օսմանեան բռնապետությունը փոցնելու. միլիոններ էլ՝ Ազատ, Անկախ Հայաստան առաջ բերելու: Դուք մեռնում էք անհետանալու համար, մենք մեռնում ենք վերածնուելու, ապրելու նպատակով: Իսկ «Դոքտոր»՝ Նազըմի հրճուանքին էլ այն կասեմ, որ ապագայ ազատ Հայաստանի մէջ, մենք ձեզ չենք կոտորի, այլ քաղաքակիրթ մարդիկը կը դարձնենք. առ այժմս դուք ձեր ճանապարհով, մենք՝ մեր: Դեռ կը տեսնուինք»:

Ու իրարուց հեռացանք՝ առանց ձեռք տալու: Ամէն նախապատրաստություն տեսնելուց յետոյ՝ կազմուեցաւ մի պատգամաւորություն՝ 25-30 հոգուց բաղկացած. բացի Ս. Դ. Հնչակեան եւ Դաշնակցական ուսանողներից, հարկ տեսնուեցաւ առնել մեզ հետ նաեւ Պարիզի հայ գաղութից մի քանի Յեղափոխական համակիր անձնաւորություններ էլ: Այցելություններ տրուեցան, անխտիր, բոլոր թերթերին. ընդունում էին ֆրանսիական քաղաքավարությամբ. իւրաքանչիւր խմբագրատուն դասախօսութեանց սրահի էր վերածուում. տեղի ունենում երկար բացատրություններ եւ հակաճառություններ: Ծատ խմբագրատուների մէջ վիճաբանութեանց մասնակցում էին ո՛չ միայն խմբագրապետը, այլ բոլոր խմբագիրները, նամանաւանդ քաղաքական մասինը: Պատգամաւորությունը՝ 3-4 օրուան մէջ՝ հագիւ կարողացաւ իր այցելությունները գլուխ հանել: Այնուհետեւ դիմումներ կատարուեցին նշանաւոր քաղաքական անձնաւորությունների մօտ՝ խնդիրների իսկությունը նրանց էլ բացատրելու համար:

Թիքամոլ թերթերից՝ «Ժուռնալ դէ Դէբա»ն մեզ բացէ ի բաց ասաց, որ ֆրանսիական դիւանագիտությունը չէր կարող նախընտրություն տալ Հայկական Շահերին, քանի որ Թիւրքիոյ գոյությունը իրենց համար անհրաժեշտ էր եւ իրենք միտք ունեին նրան հենց դաշնակիցը դարձնել, «Ժուռնալ ի քաղաքական

մասի խմբագիրը, որ հայտարարեց յօդուածներ էր հրատարակել եւ «Բանակայի Դէպք»ի առթիւ Հայերի կոտորածը արդարացրել, – փախաւ խմբագրատան ետեւի դռնից, կարծելով թէ յարձակում պիտի լինէր իր վրան: Մասնաւոր ունկնդրություն արեցին մեզ՝ «Լը Տան»ի խմբագրապետներից՝ Հէբրարը, Պրեսանսէն եւ Դէշանը: Այդ թերթը այդ ժամանակ, Հանտոնի քաղաքականութեան արտայայտիչն էր:

«Ժուռնալ դը Պարի»ի գլխաւոր խմբագիրը բացատրությունները լսելուց յետոյ՝ նոյն երեկոյեան իսկ, եւ այնուհետեւ շարունակաբար, կծու յօդուածներ հրատարակեց Հանտոնայի արեւելյան քաղաքականութեան եւ ֆրանսիական անտարբերութեան դէմ, – ճիշդ մեր տուած բանաձեւով էլ՝ ձեւակերպեց իր տեսությունները: «սուս»ի խմբագիրը իր յօդուածը պատրաստեց մեր ներկայությունը. մի յօդուած էլ Պատուիրակութեան կողմից գետեղեց: Խմբագիրը՝ մի կրակոտ երիտասարդ՝ ամէն կողմ հեռախօսներ տալով՝ որոշեց նախաձեռնությունն ստանձնել. պարիզի ամբողջ ուսանողությունը ոտքի հանել եւ միաշարան կազմելով՝ Պատգամաւորական ժողովին ու Ծերակոյտին ուղարկել՝ բողոքելու համար Հայկական կոտորածների դէմ: Մեզ թելադրեց այդ մասին Էրնէստ Լաւիսի յօժարությունը բերել միւս օր՝ ինչ որ եղաւ:

Ռոշֆորի «Էնտրանսիժան»ը ուղղակի կրակ ու բոց սկսեց ժայթքել. նոյնը արեցին եւ Տիկին Սելվիներ, Դրիւմոնը, եւայլն, եւայլն:

Պարիզի ամբողջ ուսանողությունը միաշարան (մոնում) կազմելու վրայ էր, երբ ներքին գործոց նախարար Բարտոնից հեռաձայն եկաւ, որ ֆրանսիական դիւանագիտությունը անհրաժեշտ միջոցներ ձեռք էր առել՝ կոտորածի առաջն առնելու եւ Մարսելի մէջ բանտարկուած Հայ յեղափոխականներին «արձակելու», որով այդ ցոյցին այլեւս հարկ չմնաց:

Ֆրանսիական մի պատգամաւորություն՝ Վանդալը, Լը Ռու-Բոլիոն, Կոմս դը Մեօնը, Դրնի Կոշէնը մէջն ունենալով՝ ներկայացել էին Հանտոնին եւ պահանջել եռանդագին միջամտություն: «Այլեւս ո՛չ մի կաթիլ արիւն»։ Հանտոնի տուած այդ հրահանգը Կ. Պոլսոյ իր դեսպանին՝ դրա հետեւանքն էր: Միւնիք Բէյը եւ «Երիտասարդ Թիւրքերը» այդ օրերը կատարեալ համաձայնությամբ գործեցին:

Մեզ հետեւելով՝ «Իտտիհատ»ականներին էլ պատգամաւորություն կազմեցին՝ թերթերին եւ քաղաքական անձնաւորություններին բացատրություններ տալու համար: Նրանց ցուցումներն եղած էին. –

«Բանակայի Դէպք»ը յառաջացնողները Ռուսահայ անիշխանականներն էին:

Յոյքը եղած էր «Բանկա»ն կողոպտելու եւ օդը հանելու նպատակով: Օսմանեան զինուորներն էին, որ իրենց կեանքի գնով այդ «ոճիր»ը արգիլի էին, որպէս թէ:

Գաւառների մէջ, ամէն տեղ, Հայերն էին եղած նախապարձակը՝ թուրքերի վրան:

Մինչեւ անգամ «Պըտի Ժուռնալ»ի յաւելուածի մէջ հրատարակել տուեցին մի պատկեր, թէ՛ ինչպէս Բիթլիսի մէջ զինուած Հայերը յարձակուել էին մզկիթներում աղօթող անմեղ եւ անզէն թուրքերի վրայ:

«Մէշվերթ»ը Հայկական այդ կոտորածները արդարացնում էր: «Իտտիհատ»ականները ոչինչ չլինայեցին մեզ վարկաբեկելու, Հայկական Դատը ամենաշփոթ գոյներով ներկայացնելով:

Հակառակ իրենց ջանքերին, մեծ բան անել չկարողացան: Հասարակաց կարծիքը, անկաշառ մամուլը, գլխին տէր, հեղինակություն ունեցող անձնաւորությունները միշտ մեր կողմը մնացին եւ պայքարը շարունակուեց:

چکیده کتاب تاریخ آرتساخ (قره باغ)

(۲۲)

نگارش: دکتر ادیک باغداساریان

شماره‌ای از اسناد و مطالب مربوط به تنازع بقاء آرتساخ

اسناد دیگری از تاریخ ارمنستان و آرتساخ

۵- نامه وزیر مختار روس به وزیر خارجه ایران

تاریخ: ۲۱ شهر رجب المرجب سنه ۱۲۵۳

فرستنده: وزیر مختار روس

گیرنده: وزیر خارجه ایران

موضوع: در باب ایجاد نظم در سرحدات (مسائل اتباع و سرحدات ایران و روس)

جنابا، جلالت و نبالت نصابا، محبتان نوازا، دوستان استظهارا

چندی قبل ازین نوشته به این مضمون از جناب فرمانفرمای گرجستان به دوستدار رسید که چون امنای دولت علیّه ایران خواهش نموده بودند که حاکم قراباغ و حاکم قراداغ همدیگر را ملاقات نموده، نظمی در کار سرحدات آن صفلحات دهند که مثل نظم سرحدات طالش و اردبیل که به سعی و اهتمام حاجی علی عسکر و کولویل لونسکوف در ابتدای بهار یافته است شود، لهذا فرمانفرمای گرجستان حاکم قراباغ را مأمور داشته است که رفته نعمت‌الله خان را که از جانب جناب امیر نظام مأمور است ملاقات نموده، به نظم امور سرحدات پردازند و جناب فرمانفرما امیدوار است به طوری که حاکم اردبیل و طالش در آن سرحدات نظم داده‌اند چنین نظمی هم در امور سرحدات قراباغ و قراداغ سعی و اهتمام حاکم قراباغ و عالی جاه نعمت‌الله خان داده شود که بالمره ترک سرقت فیما بین سرحدنشینان آن صفحات شود و آسودگی خلق ا لمنتها حاصل آید. توقع آنکه امر و اهتمام جناب فرمانفرما را در باب نظم سرحدات که حسب الخواش اولیای دولت قاهره ایران است به عرض امنای دولت قاهره ایران رسانیده، ایشان را آگاهی دهند.

تحریراً فی ۲۱ شهر رجب المرجب من شهر سنه ۱۲۵۳

۶- نامه مأمور دولت به وزیر دول خارجه

تاریخ: شهر شوال ۱۲۵۴

فرستنده: از مأمور دولت علیّه حسن علی خان ولد مرحوم اسمعیل خان

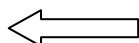
گیرنده: مقرب الخاقان میرزا مسعود وزیر دول خارجه

موضوع: تجاوزات سرحدی ایران و روس

هو

مقرب الخاقان میرزا وزیر دول خارجه الطاف خاطر والا مخصوص بوده‌اند که فرمان اقدس همایون شهرباری روحانفاده که در باب امور سرحد برحسب استدعای جناب وزیر مختار دولت بهیئه روسیه صادر شده بود زیارت شد و نوشته جناب جلالت مآب استاد مکرم حاجی سلمه‌الله تعالی را دیدیم و از فرمایشات مقرر و مطبوعات مؤکده آنها مطلع شدیم. دزدی و دغلی را که در سرحد هر دو طرف اتفاق می‌افتد و به ظهور می‌رسد انکار نمی‌توان کرد چرا که در سرحد طرفین ایلاتی نشستند که کارشان دزدی و سرقت است ما هم نظر به اتحاد دولتین علیتین و حفظ شرایط معاهده طرفین کمال سعی و اهتمام در نظم امور سرحدیه و استرداد اموال مسروقه همیشه کرده‌ایم و می‌کنیم دقیقه غفلت ندادیم از چاکران حضرت علیه که در آذربایجان بودند هر سال معتمدی برای قطع اینگونه دعاوی دایره بین‌الجانین مأمور سرحد می‌کردند ما نیز گاهی حسین بیگ را فرستادیم و پارسال عالی‌جاه محمد شریف بیگ مأمور شد امسال هم عالی‌جاه حسین علی خان بیات یوزباشی به حکم ما به سرحد رفته و با کماندات قراباغ ملاقات کرده‌اند که قرار درستی درین مواد بدهند و مالی که از طرفین برده‌اند بعد از تحقیق و ثبوت استرداد و عاید دارند دزد و شریر و اینگونه اشخاص از سرحد هر دو طرف دور کردند. در باب عالی‌جاه حاجی خان و نواده مصطفی خان شروانی حکم و مقرر شده بود که موافق فصل چهاردهم عهدنامه ترکمان چای باید از سرحد دور کرده حکم فصل مزبور نسبت به هر دو طرف حدودات و سامان امر فرمای عساکر سفاین بحر خضر صاحب حمایل الکسندر نیوی ذی حمایل مرتبه اولین فرمای مرتبه‌دار رابع عسکریه مقتدر گیورکی صاحب نشانه شمشیر طلای المرقوم به جهت رشادت و بهادری نیکورای ردیشچوف اختیار کلی اعطا شده اعلی حضرت کیوان رفعت والارتبت پادشاه اعظم مالک بالاستقلال ممالک ایران هم عالی‌جاه معلی جایگاه ایلچی بزرگ دولت ایران که مأمور دولتین روم و انگلیس بوده عمده الامراء والاعیان مقرب درگاه ذی‌شأن و محرم اسرار نهران و مشیر اکثر امور دولت

بهیئه ایران از خانواده دودمان وزارت و از امرای واقفان حضور در مرتبه دوم آن صاحب عطای خاص پادشاهی خود از

از اراضی و اربابی قفقاز لینه الی کنار دریای خضر متصل است مخصوص و متعلق به ممالک ایمپریه اروسیه می‌داند. فصل چهارم - اعلی حضرت قضا قدرت پادشاه اعظم و ایمپراطور و مالک ممالک اروسیه برای اظهار دوستی و اتحاد خود نسبت به اعلی حضرت خورشید رایت شاه والا شوکت ایران و به جهت اثبات این معنی که بنابر همجواریت طالب و راغب است که در ممالک شاهانه ایران مراتب استقلال و اختیار پادشاهی را در بنای اکید مشاهده و ملاحظه نمایند لهذا از خود و از عوض ولیعهدان عظام اقرار می‌نمایند که هریک از فرزندان عظام ایشان که به ولیعهدی دولت ایران تعیین می‌گردد هرگاه محتاج به اعانت و امدادی از دولت علیه اروسیه باشند مضایقه نمایند تا از خارج کسی نتواند دخل در مملکت ایران نماید و به امداد و اعانت اروس دولت ایران محکم و مستقر گردد و اگر در سر امور داخله مملکت ایران فیما بین شاهزادگان مناقشتی رخ نماید دولت علیه اروس را در آن میانه کاری نیست تا پادشاه وقت خواهش نماید. فصل پنجم - کشتی‌های دولت اروسیه که برای معاملات بر روی دریای خضر تردد می‌نمایند به دستور سابق مأذون خواهند بود که سواحل و بنادر جانب ایران عازم و نزدیک شوند و زمان طوفان و شکست کشتی از طرف ایران اعانت و یاری دوستانه نسبت به آنها شود و کشتی‌های جانب ایران هم به دستور سابق مأذون خواهد بود که برای معامله روانه ساحل اروسیه شده به همین نحو در هنگام طوفان و شکست کشتی از جانب اروسیه اعانت و یاری دوستانه در باره ایشان معمول گردد و در خصوص کشتی‌های عسکریه جنگی اروسیه به طریقی که در زمان دوستی و یا در هر وقت کشتی‌های جنگی دولت اروسیه با علم در دریای خضر بوده‌اند حال نیز محض اذن داده می‌شود که به دستور سابق معمول کرده و احدی از دولت‌های دیگر سوی دولت روس کشتی جنگی در دریای خضر نداشته باشند. فصل ششم - تمامی اسرایی که در جنگ‌های گرفتار یا آنکه از اهالی طرفین اسیر شده از کرسیان و هر مذهب دیگر باشند مساوات دارد و مخصوص به طرفی نیست. اوقاتی که مصطفی خان در این طرف می‌نشست و نزدیک سرحد بود نظر به رعایت حکم فصل چهاردهم عهدنامه و حفظ قواعد دوستی هر دو دولت بهیه اهتمام دیوانیان در دور کردن او از سرحد به حدی و به جایی رسید که الجاء کاغذ به بزرگان دولت روس نوشت آنها هم پذیرفتند و او را به آن طرف بردند و در سرحد جا دادند. وقت رفتن جمعی را از مغانی و غیره عنفاً با خود برد که بالفعل نزد او هستند. اگر دور کردن حاجی خان بیگی و امتثال او از سرحد لازم باشد از آن طرف هم دور کردن مصطفی خان از نزدیکی سرحد واجب است. برای استحضار آن عالی‌جاه مرقوم شد و باید جناب وزیر مختار دولت بهیه روسیه را مطمئن از سعی ما در نظم امور سرحد نماید دیگر چیزی برای انضباط مهام سرحد لازم می‌دانیم این است که از صاحب منصبان نظام که فوجی ندارند یکی دو معتمد امنای دولت قاهره باید مأمور سرحد شود که همیشه صد نفر سرباز و پنجاه نفر سواره در آنجا مانع ظهور اینگونه امور گردد و مقصر و مرتکب را تنبیه نماید و همیشه روزنامه نفرستد هر کس را که صالح و معتمد دانند عرض کرده به حکم سرکار اقدس اعلی مأمور شود به شرطی که قرارداد نباشد به همین طور عالی‌جاه حسینعلی خان نیز عرض کرده بود و از جمله شروطی که با کماندات کرده‌اید یکی هم این بوده است و باید چارپارخانه در این طرف نیز ساخته شود. صاحب منصب و سرباز و سوار که مأمور خواهند شد باید با موجب و جیره باشد و همیشه بدین عالی‌جاه مراتب را به خاکبای مبارک عرض کند و هرطور حکم فرمودند ما همین کارها به زودی فرمود ما را مستحضر سازد در عهده شناسند.

تحریراً فی شهر شوال ۱۲۵۴

مهر: فرمان

۷- اعلامیه کمیته انقلاب آذربایجان درباره بخش جدایی‌ناپذیر بودن قراباغ کوهستانی، زانگور و نخجوان از جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان

۳۰ نوامبر ۱۹۲۰

به همه

خنجر و شمشیر و کارد مرصع استعمال ملبوس ترمه و یراق مرصع اسب میزرا ابوالحسن خان درین کار مختار با الکل نموده‌اند حال در معسکر اروسیه و رودخانه زیوه من محال گلستان متعلقه ولایت قراباغ ملاقات و جمعیت نموده بعد از ابراز و مبادله مستمسک مأموریت و اختیار کلی خود به یکدیگر و ملاحظه و تحقیق امور متعلق به مصالحه مبارکه به نام نامی پادشاهان عظام قرار و به موجب اختیار نامجات طرفین قیود و فصول شروط مرقومه ذیل را الی ابد مقبول و منسوب و استمرار می‌داریم.

فصل اول - بعد از این امور جنگ و عداوت و دشمنی که تا حال در بین دولتین علین اروسیه و ایران بود به موجب این عهد نامه الی ابد مقطوع و متروک و مراتب مصالحه اکید و دوستی شدید در بین اعلی حضرت قضا قدرت پادشاه اعظم امپراطور مالک بالاستقلال کل ممالک اروسیه و اعلی حضرت خورشید رایت پادشاه داراشوکت ممالک ایران و وارث ولیعهدان عهد آن عظام و میانه دولتین علین فحام ایشان پایدار و مسلوک خواهد بود. فصل دوم - چون بیشتر به موجب اظهار و گفتگوی طرفین قبول و رضا در بین دولتین علین شده است که مراتب مصالحه در بنای اسطاطوسکوه او بریزندیم یعنی طرفین در هر وضع و حالی که الی قرارداد مصالحه الحاله بوده است از انقرار باقی و تمامی الکاء و ولایات خوانین نشین که تا حال در تحت ضبط و تصرف هر یک از دولتین بوده کماکان در ضبط و اختیار ایشان بماند لهذا در بین دولتین علین اروسیه و ایران به موجب خط مرقومه ذیل سنور و سرحدات مستقر و تعیین گردیده از ابتدای اراضی آدینه بازار به خط درست از راه صحرائ مغان تا به معبر یدی بلوک رود ارس و از بالای کنار رود ارس تا اتصال و الحاق رودخانه کینک جای به و از طرف راست رودخانه کینک چایی و از آنجا خط حدود سامان ولایات قراباغ و نخجوان و ایروان و نیز رسدی از سنور گنجه جمع و متصل گردیده بعد از آن حدود مزبور که ولایات ایروان و گنجه و هم حدود قزاق و شمس الدینلو را تا به مکان ایشک میدان تشخیص و منفصل می‌سازد و از ایشک میدان نیز از بالای سر کوه‌های طرف راست طرق و رودخانه‌های حمزه چمن و از سر کوه‌های پلنگ الی گوشه حدود محال شوره کل و از گوشه شوره کل از بالای کوه برف دارالذکر گذشته از سرحد محال شوره کل و میانه حدود قریه مسدره و ارتیک به رودخانه ارپه‌چای ملحق و متصل شده معلوم و مشخص می‌گردد و چون ولایت خان‌نشین تالش در هنگام عداوت و دشمنی دست به دست افتاده، لهذا به جهت زیاده صدق و راستی حدود ولایت تالش مزبور را از جانب انزلی و اردبیل بعد از تصدیق این صلحنامه از پادشاهان عظام معتمدان و مهندسان مأموره که به موجب قبول و وفاق یکدیگر و به معرفت سرداران جانبین جبال و رودخانه‌ها و دریاچه و امکنه و مزارع طرفین تفصیلاً تحریر و تمیز و تشخیص می‌سازند آن را نیز معلوم و تعیین ساخته، آنچه در حال تحریر این صلحنامه دست در تحت تصرف جانبین باشد معلوم نموده آن وقت خط حدود ولایت تالش نیز در بنای اوسطاطوسکوه او بریزندیم مستقر و معین ساخته، هر یک از طرفین آنچه در تصرف دارد بر سر آن باقی خواهد ماند و همچنین در سرحدات مزبوره فوق اگر چیزی از خط طرفین بیرون رفته باشد معتمدان و مهندسان مأموره طرفین هر یک طرف به موافق اسطاطوسکوه او بریزندیم رضا خواهد داد. فصل سیم - اعلی حضرت کیوان رفعت پادشاه اعظم مالک ممالک ایران به جهت ثبوت دوستی و وفاقی که به اعلی حضرت قدر قدرت پادشاه اعظم و ایمپراطور کل ممالک اروسیه دارند با این صلحنامه به عوض خود و ولیعهدان عظام تخت شاهانه ایران ولایات قراباغ و گنجه که مسمی به ایلی سابط بولست والکای خوانین نشین شکی و شیروان و قبه و دربند و بادکوبه و هر جا از ولایت تالش را با خاکی که الآن در تحت تصرف دولت اروسیه است و تمامی داغستان و گرجستان و محال شوره کل و آچوق باش و کوریه و منکریل و انچاز و تمامی الکاء و اراضی که در میانه قفقاز لینه و سرحدات معینه الحاله بوده و نیز آنچه

ارمنستان و آذربایجان، بدینوسیله اعلام می‌گردد که قراباغ کوهستانی از هم اکنون بخش جدائی‌ناپذیر جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان را تشکیل می‌دهد.

رئیس شورای کمیسره‌های خلق جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان آ. میاسنیکیان (آلکساندر مارتونی) منشی، م. قارابگیان

(روزنامه "خورهدر این هیاستان" (ارمنستان شوروی)، ایروان ۱۹ ژوئن ۱۹۲۱)

۱۰- تصمیم پلنوم کمیته ناحیه‌ای قراباغ کوهستانی وابسته به حزب

کمونیست آذربایجان درباره مسئله درخواست زحمتکشان ناحیه برای الحاق مجدد ناحیه خودمختار قراباغ کوهستانی به جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان

۱۷ مارس ۱۹۸۸

پلنوم کمیته ناحیه‌ای قراباغ کوهستانی حزب کمونیست آذربایجان تصمیم می‌گیرد که:

در انعکاس انتظامات ساکنان ارمنی ناحیه خود مختار و اراده اکثریت مطلق کمونیست‌های قراباغ کوهستانی، از بوروی سیاسی کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد جماهیر شوروی درخواست می‌گردد تا مسئله الحاق مجدد ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی به جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان مورد بررسی و حل‌وفصل عادلانه قرار گیرد و بدین ترتیب اشتباه رخ داده در اوایل دهه ۱۹۲۰ در مورد تعلق ارضی قراباغ اصلاح گردد.

("سوتاکان قراباغ" (قراباغ شوروی) ۱۸ مارس ۱۹۸۸)

۱۱- تصمیم ریاست شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان

درباره درخواست نمایندگان شورای خلق ناحیه خود مختار قراباغ

کوهستانی در خصوص الحاق ناحیه از

جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان

به جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان

۱۳ ژوئن ۱۹۸۸

ریاست شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان اظهار می‌دارد که براساس قانون اساسی اتحاد شوروی و آذربایجان شوروی، وضعیت حقوق ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی توسط "قانون مربوط به ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی" مصوب شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان برپایه درخواست شورای مرزی نمایندگان خلق تعیین می‌گردد.

این وضعیت اجازه می‌دهد که نیازهای اقتصادی، اجتماعی و معنوی نمایندگان کلیه ملیت‌ها و اقوام ناحیه خودمختار قراباغ کوهستانی برآورده شود. با این حال، اوضاع قراباغ کوهستانی و مسائل نگران‌کننده زحمتکشان نشان می‌دهند که تا زمان اخیر نقایصی در میان رهبری ناحیه وجود دارد و ویژگی‌های ملی ساکنان کلا" در نظر گرفته نشده‌اند.

تصمیم شورای وزیران اتحاد شوروی و کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی مورخ ۲۴ مارس ۱۹۸۸ درباره تدبیراندیشی در جهت تسریع رشد اجتماعی- اقتصادی ناحیه خودمختار قراباغ کوهستانی در سالهای ۱۹۸۸-۱۹۹۵ و اقدامات صورت گرفته از طرف شورای وزیران و کمیته مرکزی حزب کمونیست جمهوری آذربایجان شرایط مساعدی برای تسریع رشد نیروهای تولیدی ناحیه خودمختار قراباغ کوهستانی، و حل مسائل حاد فرهنگی و مسکونی- معیشتی پدید آورده‌اند.

با بررسی همه جانبه درخواست نمایندگان شورای نمایندگان خلق ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی مبنی بر انتقال تعلق ناحیه از جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان به جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان،

از طرف جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان درباره تصمیمگیری کمیته انقلاب مورخ ۳۰ نوامبر به اطلاع خلق ارمن برسانید که:

با کسب اطلاع از اعلام جمهوری شوروی سوسیالیستی در ارمنستان از سوی دهقانان شورشی، دولت کارگری- دهقانی آذربایجان بخاطر پیروزی خلق برادر درود می‌فرستد. از امروز مرزهای قبلی ارمنستان و آذربایجان لغو می‌شوند. قراباغ کوهستانی، زانگزور و نخجوان به عنوان بخش جدائی‌ناپذیر جمهوری سوسیالیستی ارمنستان به رسمیت شناخته می‌شوند.

پاینده باد برادری و اتحاد کارگران و دهقانان ارمنستان و آذربایجان شوروی.

رئیس کمیته انقلاب آذربایجان- ن. نریمانف

کمیسیس خلق امور خارجه، حسینف

(روزنامه "کمونیست" ایروان، ۷ دسامبر ۱۹۲۰)

۸- نامه س. کاسیان رئیس کمیته انقلاب ارمنستان به ن. نریمانف رئیس

کمیته انقلاب آذربایجان

ژانویه ۱۹۲۱

کمیته انقلاب جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان با شادمانی

برادرانه تصمیمگیری دولت شوروی آذربایجان مورخ ۳۰ نوامبر ۱۹۲۰ درباره زانگزور، نخجوان و قراباغ کوهستانی را دریافت کرد.

این تصمیم در میان کشورهای همسایه، نمونه بی‌سابقه و جدید تاریخی در روابط متقابل به شمار می‌رود، جایی که حکومتش عملاً از سوی زحمتکشان پدید می‌آید و نه اینکه با توسل به ریختن خون و اشک همسایگان بلکه با اعتقاد به سازندگی سوسیالیستی قصد گسترش مرزها را دارند. دولت شوروی به آسانی و در یک چشم به هم زدن اینگونه مسائل را که تا این زمان لاینحل به نظر می‌رسید، حل و فصل می‌کند.

تصمیم خالصانه آذربایجان شوروی، ارمنستان شوروی را نیز غرق در احساسات اعتماد متقابل فرو برد تا دست همکاری به سوی همسایه دیرینه دراز کند. با اعلام حکومت شوروی در هر دو کشور و با استقرار حکومت توده‌های کارگر و دهقان، دیگر جایی برای بت‌های بورژوا- ملی در حیات خلق‌های برادر وجود ندارد و هیچ تهدید مسلحانه در قبال زحمتکشان کشورهای همسایه در کار نیست. حل عادلانه این مسئله از طرف دولت آذربایجان، که سلاحی خون‌آلود و مفتضح برای نابودسازی متقابل در دست داشناک‌ها و مساواتیست‌های مضمحل توسط اراده آزادانه خلق بود، اساس تزلزل‌ناپذیر همکاری سیاسی و اقتصادی دو جمهوری را پایه‌گذاری می‌کند.

از این پس در مرزهای ارمنستان شوروی فشارهای بی‌معنی و وحشیانه ادیان و ملل دیگر به چشم نخواهند خورد و تمام نعمات شوروی شامل حال کلیه شهروندان ارمنستان می‌گردد.

پاینده باد برادری جمهوری‌های شوروی سوسیالیستی ارمنستان و آذربایجان

پاینده باد هم پیمان ما جمهوری شوروی سوسیالیستی فدراتیو روسیه

پاینده باد انقلاب پرولتاریای بین‌الملل و مرکزیت مبارزاتی آن بین‌الملل

کمونیستی

رئیس کمیته انقلاب ارمنستان- س. کاسیان

(آرشو جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان، ف ۴۰۱۱۳، شماره ۱۳)

۹- متن فرمان کمیته انقلاب ارمنستان در باره الحاق مجدد قراباغ کوهستانی به ارمنستان

۱۲ ژوئن ۱۹۲۱

بر پایه اعلامیه کمیته انقلاب جمهوری شوروی سوسیالیستی

آذربایجان و توافق بدست آمده میان دولت‌های جماهیر شوروی سوسیالیستی

جمهوری آذربایجان شوروی و الحاق آن به جمهوری ارمنستان شوروی مورد بررسی قرار گرفته و بطور مثبت و عادلانه حل و فصل گردد.

۳- شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان با مراجعه به شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان، امیدوار است که این تصمیم‌گیری باعث اختلال در روابط حسن همجواری دیرینه در جمهوری نگردد و این امر مورد درک عمیق خلق آذربایجان قرار گیرد.

صدر هیئت رئیسه شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان
ه.وسکاتیان

منشی هیئت رئیسه شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان
استپانیان

(روزنامه "سوتاکان هایاستان (ارمنستان شوروی) ۱۶ ژوئن ۱۹۸۸)

۱۳- تصمیم شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان درباره محکومیت جنایات صورت گرفته در شهر سومگائیت جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان

شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان جنایات صورت گرفته در قبال ساکنان ارمنی شهر سومگائیت در ماه فوریه ۱۹۸۸ را محکوم می‌کند.

شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان به خانواده‌ها و دوستان قربانیان تسلیت گفته با رنج‌دیدگان بی‌گناه احساس همدردی می‌کند.

صدر هیئت رئیسه شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان
ه.وسکاتیان

منشی هیئت رئیسه شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان
ن.استپانیان

ایروان، ۱۵ ژوئن ۱۹۸۸

(روزنامه "سوتاکان هایاستان" (ارمنستان شوروی)، ۱۶ ژوئن ۱۹۸۸)

۱۴- تصمیم هیئت رئیسه شورای عالی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی در خصوص مسئله قراباغ کوهستانی و درباره تصمیمات متخذه از سوی شوراهای عالی

جماهیر شوروی سوسیالیستی ارمنستان و آذربایجان

۱- هیئت رئیسه شورای عالی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی پس از بررسی تقاضای شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان مورخ ۱۵ ژوئن ۱۹۸۸ درباره درخواست شورای نمایندگان خلق ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی مبنی بر الحاق ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی به جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان و تصمیم مورخ ۱۷ ژوئن ۱۹۸۸ شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان درباره غیر قابل قبول بودن الحاق قراباغ کوهستانی به جمهوری ارمنستان، تغییر تقسیمات ارضی- ملی مبتنی بر قانون اساسی و مرزهای جماهیر ارمنستان و آذربایجان را غیرممکن می‌داند.

پذیرش این تصمیم، هیئت رئیسه شورای عالی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی بر پایه قانون اساسی (ماده ۷۸) اتحاد شوروی صورت می‌گیرد که مطابق آن قلمرو جمهوری‌های اتحاد شوروی بدون توافق آن نمی‌تواند دچار تغییر گردد. یک تصمیم‌گیری غیر از آن برخلاف منافع خلق‌های دو جمهوری می‌بود و زبان‌های جدی به روابط بین‌المللی این منطقه وارد می‌ساخت.

هیئت رئیسه شورای عالی اتحاد شوروی اظهار می‌دارد که زحمتکشان قراباغ کوهستانی در راستای اجرای سیاست ملی لنین در طول سالهای استقرار حکومت شوروی گام‌های موفقیت‌آمیزی در عرصه اقتصادی و پیشرفت علمی و زندگی اجتماعی برداشته‌اند. توأم با آن در ناحیه خود مختار، بسیاری از مسائل مربوط به منافع ملی ساکنان ارمنی بویژه در زمینه‌های

ریاست شورای عالی جمهوری شوروی آذربایجان آن را غیر قابل قبول می‌داند، زیرا اجرای آن بر خلاف منافع جمهوری آذربایجان و ساکنان ارمنی است و با امر تحکیم دوستی تمام خلق‌های کشور ما و امر اصلاحات توافق ندارد.

ریاست شورای عالی اطمینان می‌دهد که خلق‌های آذری و ارمنی در پاسخ به درخواست دبیر اول کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی رفیق م. گورباچف از هیچ کوششی در جهت حفظ و استحکام دوستی و برادری کوتاهی نخواهد کرد و تلاش شایسته‌ای برای تجدید انقلابی اجتماع سوسیالیستی صورت خواهد داد.

صدر هیئت رئیسه شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان، س
تاتلیف

منشی ریاست شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان ر.کاجیوا

(روزنامه "پاکینسکی راپوچی" ۱۴ ژوئن ۱۹۸۸)

۱۲- تصمیم شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان درباره میانجیگری میان شوراهای جمهوری شوروی آذربایجان و ارمنستان به منظور خروج قراباغ کوهستانی از جمهوری شوروی آذربایجان و الحاق به جمهوری شوروی ارمنستان و در مورد تصمیم اجلاس فوق‌العاده نمایندگان شورای خلق ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی مورخ ۲۰ فوریه ۱۹۸۸

شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان اظهار می‌دارد که مسئله مربوط به قراباغ کوهستانی، همچنین بسیاری دیگر مسائل بین‌المللی حل نشده، در مرکز توجه کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی قرار دارند، که گواه آن درخواست م. گورباچف دبیر اول کمیته مرکزی حزب کمونیست از زحمتکشان آذربایجان و ارمنستان است. این درخواست به منظور تحکیم دوستی خلق‌های شوروی، مسئولانه مورد پذیرش کلیه زحمتکشان و جامعه ارمنیان شوروی قرار گرفت. بنا به تصمیم بوروی سیاسی کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی، دبیر کمیته مرکزی موظف گردید، علل حاد شدن روابط بین‌المللی و مجموعه مسائل ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی مورد بررسی قرار داده. پیشنهادهای مناسب را برای بررسی دولت اتحاد شوروی و کمیته مرکزی حزب کمونیست ارائه دهد. تصمیم شورای وزیران اتحاد شوروی و کمیته مرکزی حزب کمونیست شوروی مبنی بر اقدام تسریع رشد اقتصادی- سیاسی ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی گواه بر توجه عظیم به نیازهای ناحیه و مسائل قراباغ کوهستانی است.

شورای عالی جمهوری تماماً از تزه‌های کمیته مرکزی حزب کمونیست شوروی خطاب به نوزدهمین کنفرانس حزبی جماهیر حمایت می‌کند که در آنها بیان می‌گردد در حیطة اصلاحات نظام سیاسی ضروری است اقداماتی مورد بررسی و اجرا قرار گیرند که در راستای رشد آتی اتحاد شوروی قرار داشته باشند، بذل توجه همیشگی به مسائل روابط بین‌الملل و رشد و پیشرفت هر ملت و قوم ضرورت دارد.

شورای عالی جمهوری شوروی سوسیالیستی تصمیم می‌گیرد:

۱- با بررسی همه جانبه تصمیم اجلاس فوق‌العاده شورای ناحیه‌ای نمایندگان خلق ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی مورخ ۲۰ فوریه ۱۹۸۸ و با توجه به اوضاع آشفته پدید آمده در قراباغ کوهستانی، همچنین بیان اراده ساکنان ارمنی جمهوری شوروی ارمنستان و قراباغ کوهستانی، با تاسی از حق تعیین سرنوشت آزادانه ملل مذکور در ماده ۷۰ قانون اساسی اتحاد شوروی، با الحاق قراباغ کوهستانی به جمهوری شوروی سوسیالیستی ارمنستان موافقت گردد.

۲- از شورای عالی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی درخواست گردد که مسئله خروج ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی از

ارآن، آذربایجان جنایت و توسعه طلبی

خلاصه ای از تاریخ ارآن و سرنوشت شوم آن

تالیف: ادیک باغداساریان
(ا. گرمایک)

(۴)

فهرست جاثلیق های کلیسای ارآن^۱

وانک گانزاسار در آرتساخ(قرباغ)

آباس 551-595 Abbas,

ویرو 595-629 Viro,

زاکاریا 629-644 Zacharias I,

هوهان اول 644-671 Hovhan I,

اوختانس 671-683 Ukhtanes,

یغیازار 683-689 Yeghiazar,

نرسس 689-706 Nerses I,

سیمئون 706-707 Simeon I,

میکایل 707-744 Michael,

آناستاس 744-748 Anastas I,

هوسپ 748-765 Hovsep I,

داویت اول 765-769 David I,

داویت دوم 769-778 David II,

فرهنگی و آموزشی و سیاست کادر رهبری لاینحل باقی مانده بودند. تمام این جنبه‌های منفی نه تنها به موقع برطرف نمی‌شدند، بلکه روی هم انباشته نیز می‌شدند. ارگان‌های حکومتی جماهیر شوروی سوسیالیستی آذربایجان و ارمنستان و ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی بطور سطحی با اوضاع پدید آمده برخورد کردند و خطر سیاسی ناشی از تقاضاهای بازنگری بی‌اساس ساختار ملی-ارضی منطقه را درک نکردند و موضع انتظاری و انفعالی انتخاب کردند. اوضاع جمهوری‌ها حاد شده و زیان بزرگی به اقتصاد و مناسبات خلق‌های ارمنستان و آذربایجان وارد آمده است. همه اینها بدرستی از طرف زحمتکشان کشورمان محکوم گردید.

براساس تصمیمات متخذه از سوی کمیته مرکزی حزب کمونیست و هیئت رئیسه شورای عالی و شورای وزیران اتحاد شوروی به منظور اصلاح نقایص جدی و بهبود اوضاع، اقدامات عظیمی برای تامین رشد و پیشرفت اقتصادی و فرهنگی ناحیه خود مختار قراباغ کوهستانی، بهبود زندگی زحمتکشان، تحکیم نظام سوسیالیستی و تربیت ساکنان جماهیر ارمنستان و آذربایجان با روحیه دوستی برادرانه و همکاری، انتظار می‌رود شرایط اجتناب ناپذیری برای گسترش ارتباط جمهوری ارمنستان و ناحیه قراباغ کوهستانی پیشینی می‌گردد. هیئت رئیسه شورای عالی اتحاد شوروی اعزام نمایندگان خود به قراباغ را ضروری می‌بیند تا با همکاری نزدیک با نمایندگان آذربایجان و ارمنستان در اجرای اجباری تصمیم‌های اتخاذ شده بکوشند.

۲- هیئت رئیسه شورای عالی اتحاد شوروی از زحمتکشان جماهیر ارمنستان و آذربایجان، ارگان‌های حزبی و دولتی می‌خواهد از هیچ کوششی در جهت احیاء مناسبات برادرانه ساکنان ارمنی و آذری دریغ نکنند.

هیئت رئیسه اتحاد شوروی به شورای وزیران اتحاد شوروی، شوراها و نمایندگان خلق جماهیر ارمنستان و آذربایجان و ارگان‌های اجرایی و هماهنگی آنها مقرر می‌کند که اقدامات ضروری را در جهت عادی‌سازی اوضاع در ارمنستان، قراباغ و آذربایجان انجام دهند و انضباط شعلی را تحکیم و قوانین اساسی و اتحاد شوروی را بی‌کم و کاستی اجرا و از هرگونه فعالیت خصمانه ملی و استفاده غیر دمکراتیک از حقوق دمکراتیک جدا" ممانعت کنند.

بررسی مسائل مربوط به اجلاس شورای عالی اتحاد شوروی لازم است به اجلاس ویژه شورای ملیت‌ها واگذار گردد تا پس از آماده کردن پیشنهادها خود آنها را برای بررسی به هیئت رئیسه شورای عالی اتحاد شوروی تسلیم کند.

۳- هیئت رئیسه شورای عالی اتحاد شوروی تشخیص می‌دهد اکنون که نوزدهمین اجلاس سراسری حزب کمونیست اتحاد شوروی پیشنهادها جدیدی برای تعمیق روند اصلاحات انقلابی جامعه ارائه داده است از جمله تحکیم هر چه بیشتر مناسبات خلق‌ها، بویژه اهمیت دارد که هیئت‌های رئیسه شورای عالی کلیه جمهوری‌های مستقل و خود مختار، شوراها و محلی نمایندگان خلق همواره مسائل تحکیم همکاری برابر و دوستی مردم شوروی بر اساس اصول انترناسیونالیسم را مد نظر داشته باشند. لازم است که هر عضو از جامعه شوروی صرف نظر از ملیت، خود را شهروند متساوی الحقوق در هر نقطه مورد نظر بداند. مسائل مربوط به مناسبات بین‌المللی را باید به موقع حل کرد و توأم با منافع هر ملت و قومیت، منافع کل میهن سوسیالیستی را هم در مد نظر داشت.

صدر هیئت رئیسه شورای عالی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی آ. گرومیکو منشی هیئت رئیسه شورای عالی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی ت. منتشا شویلی مسکو، کرملین، ۱۸ ژوئیه ۱۹۸۸

(روزنامه "سوتاکان هایاستان" (ارمنستان شوروی)، ۲۰ ژوئیه ۱۹۸۸)

پایان

۱- ماگاکیا اورامانیان. آرتساخ‌پاتوم. بیروت: ۶۱-۱۹۵۹. ج ۳-۱.

David I داویت	Matte, 778-779 ماته
Karapet, 1402-1420 کاراپت	Moses I, 779-781 موسس
Hovanes V, 1426-1428 هوانس پنجم	Aharon, 781-784 آهارون
Matevos I, 1434 ماتوس اول	Soghomon I, 784 سوغومون
Atanasius, 1441 آتانیسیوس	Theodoros, 784-788 تتودوروس
Gregory II, گریگور دوم	Soghomon II, 788-789 سوغومون
Hovanes VI, 1470 هوانس	Hovhanes II, 799-824 هوانس دوم
Azaria آزاریا	Moses II, 824 موسس دوم
Thomas, 1471 توماس	David III, 824-852 داویت سوم
Aristakes آریستاکس	Hovsep II, 852-877 هوسپ دوم
Stepanos IV, 1476 استپانوس چهارم	Samuel, 877-894 ساموئل
Nerses IV, 1478 نرسیس چهارم	Hovnan, 894-902 هونان
Shmavon, 1481 شماون	Simeon II, 902-923 سیمئون دوم
Arakel, 1481-1497 آراکل	David IV, 923-929 داویت چهارم
Matevos II, 1488 ماتوس	Sahak, 929-947 ساهاک
Aristakes II, 1515- 1516 آریستاکس	Gagic, 947-958 گاجیک
Sarkis I, 1554 سارکیس اول	David V., 958-965 داویت پنجم
Gregory III, 1559-1574 گریگور سوم	David VI., 965-971 داویت ششم
Petros II, 1571 پتروس دوم	Petros 971-987 پتروس
David VIII, 1573 داویت هشتم	Moses III, 987-993 موسس سوم
Pilipos Tumetsi پیلیپوس تومتسی یک سال	Markos 993 مارکوس
Hovhanes 1574-1584 هوانس ششم	Joseph III سوم
Davit IX, داویت نهم	Markos II 1079 مارکوس دوم
Anastas II, 1585 آناستاس دوم	Hovanes III 1079-1121 هوانس سوم
Shmavon II, 1586-1611 شماون	Stepan I, 1129-1131 استپان اول
Aristakes III Kolataketsi, 1588 آریستاکس کولاتاکتسی	Gregory I, 1139 گریگور اول
Melikset Arashetsi, 1593 ملیک ست آراشتسی	Bezhgen, 1140 بژگن
Simeon III 1616 سیمئون سوم	Nerses II, 1149-1155 نرسیس دوم
Peter II Khandzketsi, 1653-1675 پتروس دوم خاندزکتسی	Stepanos II, 1155-1195 استپانوس دوم
Yeremiah Hassan-Jalalyan, 1676-1700 یرمیا حسن جلالیان	Hovanes IV, 1195-1235 هوانس چهارم
Yesayi hasan-jalalyan, 1702-1728 یسای حسن جلالیان	Nerses III, 1235-1262 نرسیس سوم
Hovanes Gandzasaretsi, هوانس گانزاسارتسی	Stephen III, 1262-1323 استپانوس سوم
Sarkis II. Gandzasaretsi, 1810-1815 سارکیس گانزاساری	Sukias, 1323 سوکیاس
ادامه دارد	Petros II, 1331 پتروس دوم
	Zakaria II, 1331 زاکاریای دوم

Էդիկ Բաղդասարյանի նոր գրքերը

-ԻՐԱՆԱՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ-ը 10 ՀԱՏՈՐՈՎ

-ՀԱՅ ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ-ը 7 հատորով

-Հայ-պարսիկ դարավոր բարեկամությունը –(Պարսկերեն) و ارمنیان و ایرانیان دوستی دیرینه

-ԻՐԱՆԱՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ-ը՝

تاریخ ارمنیان ایران – جلد اول و دوم و سوم (պարսկերեն)

-Աղվանք, Աղբբեջան, Ոճրագործություն և Ծավալապաշտություն

(Պարսկերեն) جنایت و توسعه طلبی آذربایجان، اران،

-Հայ Գրականության Պատմություն 3 հատորով(Պարսկերեն) تاریخ ادبیات ارمنی در ۳ جلد

-Հայկական հարցը, հնագույն շրջանից մինչև մեր օրերը, 2 հատորով (Հայերեն)

-Շահնամեն և հայկական աղբյուրները(Պարսկերեն) شاهنامه و منابع ارمنی

-Կոմիտասը և Հայ դասական երաժշտության ձևավորումը (Պարսկերեն) کومیتاس و شکل گیری موسیقی کلاسیک ارمنی

-Գիքորը, անգլերեն, 2014, تورونتو, اثر هوانسی تومانیان برگردان انگلیسی،

-Հոդվածների ժողովածու, Հատեր Ա,Բ- Պարսկերեն

گزیده مقاله های فارسی ادیک باغدادساریان، جلد ۱ و ۲، تورونتو، ۲۰۱۴

-Հոդվածների ժողովածու, Հատեր Գ, Հայերեն

گزیده مقاله های ارمنی ادیک باغدادساریان، جلد سوم، تورونتو، ۲۰۱۴

-Հայ գրականության ընտրանի (Անգլերեն և պարսկերեն) Snprnntn, 2014.

گزیده نثر و نظم ادبیات ارمنی، برگردان فارسی و انگلیسی – ادیک باغدادساریان، تورونتو ۲۰۱۴

-Ակնարկ Պարսկերենի Ուղղագրության, (Պարսկերեն) Snprnntn, 2014. ادیک باغدادساریان، تورونتو ۲۰۱۴ نگاهی بر شیوه نگارش فارسی

-Թարգմանության մասին (Պարսկերեն), Snprnntn, 2014, فارسی، ادیک باغدادساریان، تورونتو ۲۰۱۴ بر فن ترجمه،

-Հայոց ցեղասպանության Պատմություն, (Պարսկերեն), Snprnntn, 2014

تاریخ نژادکشی ارمنیان، فارسی – ادیک باغدادساریان، تورونتو ۲۰۱۴

-Հայկական Հարցի Սանիֆեստ , Snprnntn 2014

-Իրանահայ Համայնքի Ամբողջական Համառոտ Պատմություն, 2 հատորով, հատոր 1 և 2, Snprnntn, 2015:

-Անանիա Շիրակացի, Մաթեմատիկա, Պարսկերենի թարգմանեց Էդիկ Բաղդասարյանը, Snprnntn, 2015:

Anania Shirakatsi, Mathematics, translated into Persian by Edic Baghdasarian, Toronto, 2015.

آنانیا شیراکاتسی دانشمند سده ۷ میلادی، ریاضیات، ترجمه ادیک باغدادساریان، تورونتو ۱۳۹۴.

-Անանիա Շիրակացի, Տիեզերագիտություն, Պարսկերենի թարգմանեց Էդիկ Բաղդասարյանը, Snprnntn, 2015:

Anania Shirakatsi, Cosmography, translated into Persian by Edic Baghdasarian, Toronto, 2015.

آنانیا شیراکاتسی دانشمند سده ۷ میلادی، کیهانشناسی، ترجمه ادیک باغدادساریان، تورونتو ۱۳۹۴.

-History of Mathematics in Armenia, in English, by Edic Baghdasarian (Ed. Germanic), Toronto, 2015

Մաթեմատիկան Հայաստանում (Անգլերեն), աշխատասիրեց Էդիկ Բաղդասարյանը (Էդ. Գերմանիկ), Snprnntn, 2015

-Դավադրությունը Հայ Ժողովրդի Պատմության մեջ, Snprnntn, Կանադա, 2016

-The Armenian Question Manifesto (in English) Toronto 2016

Edic Baghdasarian, The History of the Armenians in Iran, Two volumes, Vol. 1-2, in English, Toronto, 2016.

-Aran, Azerbaijan, Crime and expansionism, Toronto, 2016

تورونتو ۱۳۹۵ – فارسی آارات – جمهوری آذربایجان و گناهان و توسعه طلبی ارمنیان، Snprnntn, 2016, Rep. of Ararat, in Persian

Հայկական ընտանիք, պատմա-ազգագրական ակնարկ, Snprnntn, 2016, The Armenian Family throughout the history,

Toronto, 2016, خانواده ارمنی در درازنای تاریخ، تورنتو ۲۰۱۶

Encyclopedia of Armenian Historical Geography, in English, Toronto, 2017

Armenian Biographical Encyclopedia, in English, Toronto, 2017

Encyclopedia of Armenian Diaspora, in English, Toronto, 2017

Encyclopedia of the Armenian political History, Toronto 2017